

บทที่ 8

ความเชื่อ (Beliefs) พิธีกรรม (Rituals) คาถาอาคม (Magic) ภาษา (Language) และคติชาวบ้าน (Folklore)

ความเชื่อ (Beliefs)

ความเชื่อเป็นธรรมชาติที่เกิดขึ้นกับมนุษย์ และถือว่าเป็นวัฒนธรรมของมนุษย์อย่างหนึ่ง การดำรงชีวิตของมนุษย์ในสมัยโบราณที่มีความเจริญทางด้านวิชาการน้อย ความเชื่อจึงเกิดจากการเกิดขึ้น และการเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติที่มนุษย์เชื่อว่าเป็นการบันดาลให้เกิดขึ้นจากอำนาจของเทวดา พระเจ้า หรือภูตผีปีศาจ ดังนั้นเมื่อเกิดปรากฏการณ์ต่างๆ ขึ้น เช่น ฝนตก พายุพัด ไฟไหม้ แผ่นดินไหว ภูเขาไฟระเบิด อุทกภัย และวาตภัย ต่างๆ ขึ้น ล้วนเป็นสิ่งที่มีความสัมพันธ์ต่อชีวิตหรือความเป็นอยู่ของมนุษย์ ซึ่งยากที่จะป้องกันหรือแก้ไขได้ด้วยตัวเอง บางอย่างเป็นเหตุการณ์ที่อำนาจประโยชน์ แต่บางเหตุการณ์ก็เป็นอันตรายต่อชีวิตและความเป็นอยู่ของมนุษย์ มนุษย์จึงพยายามที่จะคิดหาวิธีการที่จะก่อให้เกิดผลในทางที่ดี และเกิดความสุขให้กับตนเอง เพื่อกระทำต่อสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติเหล่านั้น ทำให้เกิดเป็นแนวทางปฏิบัติที่เป็นพิธีกรรม หรือศาสนาเกิดขึ้น

ความหมายของความเชื่อ

คำว่า “ความเชื่อ” มีความหมายอยู่หลายความหมาย นักวิชาการและผู้รู้ได้ให้ความหมายของความเชื่อไว้ในแง่มุมต่างๆ ดังนี้

ความเชื่อ คือ การยอมรับว่าสิ่งใดสิ่งหนึ่งเป็นความจริงหรือเป็นสิ่งที่เราไว้วางใจ ความจริงหรือความไว้วางใจที่เป็นรูปของความเชื่อนั้น ไม่จำเป็นว่าจะต้องเป็นความจริงที่ตรงตามหลักเหตุผลหรือหลักวิทยาศาสตร์ใดๆ คนที่เชื่อในฤกษ์ยามก็จะถือว่า วันเวลาการโคจรของดวงดาวจะก่อให้เกิดผลต่อตัวมนุษย์ คนที่เชื่อเครื่องรางของขลังก็จะมีคามยึดมั่นว่า เครื่องรางของขลังให้คุณให้โทษแก่ตนได้จริง ตัวอย่างของความเชื่อ ได้แก่ ไสยศาสตร์ โหราศาสตร์ โชคลาง ของขลัง ผีสาง นางไม้ ความเชื่ออำนาจลึกลับ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ อิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ เหล่านี้เป็นต้น (กลุ่มวิทยาลัยครูภาคใต้, 2526 : 23)

รัชช ปุณโณทก (2528 : 350) ได้กล่าวถึงความเชื่อไว้ว่า ความเชื่อ คือ การยอมรับอันเกิดอยู่ในจิตสำนึกของมนุษย์ต่อพลังอำนาจเหนือธรรมชาติ ที่เป็นผลดีหรือผลร้ายต่อมนุษย์นั้นๆ หรือสังคมมนุษย์นั้นๆ แม้ว่าพลังอำนาจเหนือธรรมชาติเหล่านั้น ไม่สามารถที่จะ

พิสูจน์ได้ว่าเป็นความจริง แต่มนุษย์ในสังคมหนึ่งยอมรับและให้ความเคารพเกรงกลัวสิ่งเหล่านี้ เรียกว่าความเชื่อ ฉะนั้นความเชื่อจึงมีขอบเขตกว้างขวางมาก ไม่เพียงแต่จะหมายถึงความเชื่อในดวงวิญญาณทั้งหลาย (belief in spiritual beings) ภูตผี คาถาอาคม โชคลาง ไสยเวท ต่างๆ ยังรวมถึงปรากฏการณ์ธรรมชาติที่มนุษย์ยอมรับนับถือ เช่น ต้นไม้ (ต้นโพธิ์ ต้นไทร) ป่าเขา เป็นต้น

ความเชื่อ หมายถึง เห็นตามด้วย มั่นใจ ไว้วางใจ นับถือ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2525 : 278) และในลักษณะคล้ายกันนี้ มานิต มานิตเจริญ (2514 : 453) กล่าวว่าความเชื่อหมายถึง เห็นจริงด้วย วางใจ ไว้วางใจ มั่นใจ และนับถือ

อนึ่ง พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา อังกฤษ - ไทย (2524 : 42) ให้ความหมายเกี่ยวกับความเชื่อไว้ 2 นัยด้วยกันคือ

1. การยอมรับข้อเสนอข้อใดข้อหนึ่งได้ว่าเป็นความจริง การยอมรับเช่นนี้โดยสารถะสำคัญแล้วเป็นการรับเชิงพุทธิปัญญา แม้ว่าจะมีอารมณ์สะท้อนใจเข้ามาประกอบรวมด้วย ความเชื่อจะก่อให้เกิดภาวะทางจิตขึ้นในบุคคลซึ่งอาจจะเป็นพื้นฐาน สำหรับการกระทำโดยสมัครใจของบุคคลนั้น

ความเชื่อ อาจจะมีพื้นฐานจากหลักฐานข้อเท็จจริงที่เชื่อได้หรือมีพื้นฐานจากความเดียดฉันท์จากการนี้กรู้เอาเอง หรือจากลักษณะที่ทำให้เกิดความเข้าใจไขว่เขวก็ได้ เพราะฉะนั้น ความเชื่อจึงมิได้ขึ้นอยู่กับความจริงเชิงวัตถุวิสัยในเนื้อหาความเชื่อแปลกวิถดการก็ได้ คนเราอาจจะกระทำการอย่างแข็งขันจริงจัง หรืออย่างบ้าคลั่งด้วยความเชื่อที่ผิดได้เท่าๆ กับที่กระทำด้วยความเชื่อที่ถูกต้อง อย่างไรก็ตาม การกระทำที่ใช้สติปัญญาใดๆ ก็ตาม ย่อมต้องอาศัยความเชื่ออยู่ด้วยเสมอ แต่สติปัญญาเองนั้นอาจใช้มาทดสอบความเชื่อและตรวจสอบความสมบูรณ์ถูกต้องพื้นฐานความเชื่อนั้นได้

2. การยอมรับข้อเสนอข้อใดข้อหนึ่งว่า เป็นจริงโดยที่ยังมิได้พิสูจน์ได้โดยวิธีการของวิทยาศาสตร์

จากคำจำกัดความต่างๆ ข้างต้น จึงพอสรุปความหมายของความเชื่อไว้ว่า “ความเชื่อ” หมายถึง การยอมรับต่างๆ ว่าเป็นจริง มีอยู่จริง และมีอำนาจที่จะบันดาลให้เกิดผลดีหรือผลร้ายต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ ถึงแม้ว่าสิ่งนั้นจะไม่สามารถพิสูจน์ได้ว่าเป็นความจริงด้วยเหตุผล แต่เป็นที่ยอมรับกันในกลุ่มชนหรือสังคม

แนวคิดและความเป็นมาของความเชื่อ

ความเชื่อของมนุษย์ได้มีวิวัฒนาการตามลำดับขั้นตอนดังต่อไปนี้

1. ความเชื่อในธรรมชาติ ความเชื่อระดับต่ำสุดของมนุษย์ คือความเชื่อในธรรมชาติ เพราะธรรมชาติเกิดอยู่ข้างเคียงกับมนุษย์ มนุษย์เกิดมาลิ้มตาในโลก สิ่งแรกที่มนุษย์ได้เห็นได้สัมผัสก่อนสิ่งอื่นคือธรรมชาติรอบตัวมนุษย์และธรรมชาติต่างๆ เหล่านั้น ได้แก่ ความมืด

ความสว่าง ความหนาว ความร้อน ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ดวงดาว แม่น้ำลำธาร ต้นไม้ ฟาร์มไร่ป่า ผืนดินไหว ภูเขาไฟระเบิด มนุษย์เชื่อว่าธรรมชาติเหล่านั้นมีตัวตน มีอำนาจ พิเศษและสามารถก่อให้เกิดคุณและโทษแก่มนุษย์ได้ มนุษย์จึงเกรงกลัวและกราบไหว้ ดังนั้น การนับถือธรรมชาติจึงนับเป็นขั้นแรกแห่งความเชื่อของมนุษย์

2. ความเชื่อในคติถือผีสาง เทวดา วิวัฒนาการแห่งความคิดของมนุษย์เกิดขึ้นพร้อมกับความเจริญรอบข้างอย่างอื่น มนุษย์มีความสงสัยว่าความมืด ความสว่าง ความร้อน ความหนาว ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ฟากฟ้า แม่น้ำ แม้ภูเขาและต้นไม้ใหญ่ที่สามารถบันดาลให้เกิดความผันแปรไปได้ต่างๆ ในตัวธรรมชาติเหล่านั้น และมีผลบันดาลให้เกิดความสุขและความทุกข์แก่มนุษย์ ด้วยเหตุนี้ มนุษย์จึงสร้างรูปเทวดาบ้าง รูปมนุษย์บ้าง หรือรูปครึ่งมนุษย์ครึ่งสัตว์บ้าง เช่น พระกัมมิจำที่ แม่ย่านางเรือ และเทพารักษ์ต่างๆ เป็นต้น เพื่อบูชาธรรมชาติเหล่านั้นซึ่งมีอำนาจอะไรอย่างหนึ่งสิงสถิตอยู่ อำนาจที่สามารถบันดาลให้เป็นได้นั้น เรียกว่า เจตภูตหรือวิญญาณ เจตภูตที่มีอำนาจทำความทุกข์ให้เกิดขึ้น อาจเป็นมารร้ายหรือผีสางอย่างใดอย่างหนึ่ง ส่วนที่นำความสุขมาให้ อาจเป็นเทวะประเภทใดประเภทหนึ่ง และในขั้นนี้ เจตภูตที่ทรงอำนาจสิงอยู่ในธรรมชาตินั้นๆ อาจแบ่งออกได้อีกเป็น 3 ลำดับแห่งวิวัฒนาการทางความคิดของมนุษย์ดังนี้

2.1 เริ่มจากธรรมชาติแต่ละอย่างก่อน แล้วกว้างออกไปถึงธรรมชาติทุกอย่างในโลก โดยเชื่อว่าสรรพสิ่งในโลกมีวิญญาณสิงสถิตอยู่

2.2 เชื่อว่าวิญญาณเหล่านั้นมีอำนาจไปแต่ละอย่าง อาจบันดาลความดี ความชั่ว ความสุข และความทุกข์ให้แก่มนุษย์ได้แต่ละอย่างตามอำนาจและความกรุณาที่มีอยู่ วิญญาณเหล่านั้นต้องมีรูปร่าง แต่ไม่สามารถเห็นได้

2.3 เริ่มสร้างขึ้นด้วยความนึกคิดของตนเอง ภาพที่ตนนับถือเรียกว่าพระเจ้า หรือเทพเจ้าหรือผีสางเทวดาก็ตามเกิดขึ้นมาแต่ครั้งนั้น ความเชื่อเช่นนี้เป็นมูลเหตุอีกประการหนึ่งของศาสนา นักปราชญ์ในสังคมมนุษย์โบราณเรียกความเชื่อนี้ถือว่าวิญญาณหรือเจตภูต (เสฐียร พันธงศรี, 2513 : 30 - 31)

3. ความเชื่อในวิญญาณบรรพบุรุษ ความเชื่อเรื่องวิญญาณบรรพบุรุษ ได้แก่ มารดา บิดา ปู่ย่าและตายายที่ตายไปแล้ว วิญญาณของบุคคลเหล่านั้นไม่ได้ไปไหน ยังคงอยู่เพื่อปกปักรักษาดูแลบุตรหลานของพวกตน ทำให้เกิดการบูชาวิญญาณบรรพบุรุษ โดยสังเกตตัวอย่างได้จากการบังสุกุลให้กับผู้ที่ล่วงลับไปแล้วของคนไทย และการกราบไหว้บูชาบรรพบุรุษของคนจีน

4. ความเชื่อในเทพเจ้าหลายองค์ ความคิดของมนุษย์ได้พัฒนาติดต่อมาจากความคิดเรื่องสร้างภาพเทพเจ้าตามมโนคติของตน โดยคิดเห็นว่าธรรมชาติอย่างใดควรมีรูปเป็นอย่างไร และธรรมชาติอย่างไหนมีอำนาจสูงต่ำกว่ากันอย่างไร บางพวกเชื่อว่าพระอาทิตย์เป็นเทพเจ้าสูงสุด บางพวกเชื่อว่าฟากฟ้าเป็นเทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่ บางพวกเชื่อว่าพระจันทร์เป็นเทพเจ้าสูงสุดกว่าเทพเจ้าองค์ใด เทพเจ้าแต่ละองค์มีอำนาจลดหลั่นกัน และมีหน้าที่แตกต่างกัน

ความจำเป็นที่มนุษย์ต้องผูกพันอยู่กับความเชื่อ

ความจำเป็นที่มนุษย์ต้องผูกพันอยู่กับความเชื่อ ที่สำคัญที่อยู่ 5 ประการคือ

1. มนุษย์ไม่อาจขาดความเชื่อหรือความคิดได้ เพราะหากขาดความเชื่อเสียแล้ว มนุษย์จะไม่เข้าใจตนเอง และไม่เข้าใจโลกหรือสภาพสิ่งแวดล้อมได้ ถ้าไม่เข้าใจสิ่งเหล่านั้นแล้ว มนุษย์ก็ไม่อาจดำรงชีวิตอยู่ได้ ตัวอย่าง หากไม่รู้ว่าคุณเป็นใครชายหรือหญิง เด็กหรือผู้ใหญ่ก็ไม่อาจติดต่อกับผู้อื่นได้ หากไม่มีความรู้เกี่ยวกับสภาพแวดล้อมก็ไม่อาจใช้ประโยชน์จากสิ่งแวดล้อม หรืออาจถูกภัยอันตรายจากสภาพแวดล้อมได้ การเข้าใจหรือมีความเชื่อในสิ่งเหล่านี้ จึงทำให้มนุษย์สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้

2. ชีวิตมนุษย์ มีทั้งสิ่งที่เห็นได้ พิสูจน์ได้ เข้าใจได้ หากมนุษย์ไม่มีความคิดหรือความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งเหล่านี้เป็นฐานไว้บ้างแล้ว มนุษย์ก็จะไม่สามารถประพฤติปฏิบัติเกี่ยวกับสิ่งเหล่านั้นได้ เช่น อนาคตเป็นสิ่งที่ยังมองไม่ถึง ฝืนหรือเทวดาเป็นสิ่งที่มองไม่เห็น ความรัก ความซึ้ง ความดีความชั่วก็วัดไม่ได้ มนุษย์จะต้องอาศัยความเชื่อหรือสร้างความคิดเกี่ยวกับสิ่งเหล่านี้ไว้เป็นทุน เพื่อจะได้ประพฤติปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นเพื่อเสริมต่อจากสิ่งเหล่านั้นได้ถูกต้อง

3. ความเชื่อทำให้มนุษย์เกิดความมั่นใจ เช่น เมื่อมนุษย์เชื่อว่าเครื่องบินสามารถบินในอากาศได้ มนุษย์สามารถควบคุมเครื่องบินให้ถลขึ้นสู่อากาศได้ มนุษย์เชื่อว่าตนมีกำลังกายดีก็就会有ความมั่นใจในการต่อสู้ เพราะเชื่อว่าสัมมาอาชีพเป็นการทำได้แม้ยากลำบากก็มีกำลังใจฝ่าฟันทำ เป็นต้น

4. ความเชื่อทำให้เกิดความสบายใจ เช่น เชื่อในเจตนาของพระเจ้าที่จะทดลองความอดทนทุกข์ยาก จึงทำให้เจ็บปวดไม่หายหรือทำความพยายามแล้วไม่สำเร็จ คนไข้เชื่อความสามารถของหมอ จึงยอมให้ผ่าตัด (ด้วยความสบายใจ) เป็นต้น

อิทธิพลของความเชื่อ

นักสังคมวิทยาชาวอเมริกันคนหนึ่งชื่อ มิทเชล เมย์ ได้กล่าวไว้ว่าหากบุคคลกำหนด (เชื่อว่า) สถานการณ์ใดเป็นความจริงมันก็จะเป็นอย่างนั้น ใครเชื่อว่าสิ่งใดจะเป็นอย่างไร ผลดีจะเป็นอย่างนั้น เช่น เชื่อว่าเพื่อนเป็นมิตรที่ดีหรือศัตรู เพื่อนก็จะเป็นมิตรหรือศัตรูตามความเชื่อของตน ทั้งนี้เพราะมีความเชื่อขึ้นมากก็จะเกิดความมั่นใจขึ้นมา มีความพยายามที่หาวิถีทางที่จะเข้าถึงความสำเร็จนั้นจนได้ ไม่ว่าจะความเชื่อจะมีจริงหรือไม่จริง ความเชื่อก็มีอิทธิพลต่อการกระทำของมนุษย์ดังนี้

1. นักโทษตายเพราะหยดน้ำ ได้มีการทดลองอิทธิพลของความเชื่อว่าจะมีมากเพียงใด จึงได้นำนักโทษประหารเข้าห้องมิดแล้วแจ้งให้นักโทษทราบว่าจะถูกประหารโดยการเชือดคอ ผู้ทำการทดลองได้มัดมือมัดเท้าของนักโทษ แล้วนำมิดไปเก็บแล้วนำสิ่งที่คล้ายๆ มิดโกนแต่ไม่คมเท่าปาดคอกนักโทษแรงพอสมควร ซึ่งมีดหลอกนั้นไม่เข้า พร้อมกันนั้นก็ทำให้น้ำซึ่งเตรียมไว้แล้วหยดลงมาถูกตัวนักโทษ ปลอ่ยทิ้งไว้เช่นนั้นตลอดคืนพอรุ่งเช้าปรากฏว่า

นักโทษตาย ทั้งที่ไม่มีบาดแผลแต่อย่างใด นี่แสดงว่า นักโทษเชื่อว่าตนถูกเชือดคอเลือดไหลตลอดคืน และเลือดคงจะหมดและต้องตาย นักโทษจึงตายด้วยความเชื่อดังกล่าว

2. การสร้างภาพพจน์ที่น่ารักษาบาดแผล (มังกรห้าเล็บ, 2524 : 3) คนไข้ชาว ลอสแอนเจลิส ประเทศสหรัฐอเมริกา ชื่อ มิทเชลเมย์ เกิดอุบัติเหตุรถยนต์ชนกันจนขาของเขาได้รับบาดเจ็บมากเป็นแผลเหวอะหวะกว่า 25 แผล 85% ของกล้ามเนื้อองคิกขาต 80% ของประสาทขาขาตั้งแต่เขาลงไปหมดความรู้สึก หมอลงความเห็นให้ตัดเพื่อรักษาชีวิตไว้ แต่มิทเชลไม่ยอมและเชื่อว่าหาย เขาใช้วิธีภาพพจน์นำคือ สร้างภาพในความคิดว่าเขาสามารถเดินเหินวิ่งเล่นได้เป็นปกติ และปลงใจเชื่อเช่นนั้น เมื่อเจ็บปวดจากบาดแผลก็กินยา รับประทาน แต่ไม่ยอมเปลี่ยนภาพพจน์นั้น นอนรักษาตัวอยู่ในโรงพยาบาลประมาณ 10 เดือน ขาของเขาก็หาย เดินว่ายน้ำและวิ่งได้เป็นปกติ เรื่องนี้เป็นตัวอย่างอีกรายหนึ่ง แสดง ความสำคัญหรืออิทธิพลของความเชื่อ รายนี้ใช้ความเชื่อรักษาความเจ็บป่วยของเขาให้หายได้

3. หมอรักษาโรคด้วยความเชื่อ หมอ พ.อ.อโศก สุนทรศารทูล แห่งโรงพยาบาล พระมงกุฎเกล้า ผู้ใช้ความเมตตาอารี และความปรารถนาดีเหมือนญาติของคนไข้ ทำให้คนไข้ เกิดความเชื่อมั่นทางใจและตั้งใจรักษาโรค ปฏิบัติตามคำแนะนำของหมอ ทำให้เกิดพลังอำนาจ เพิ่มเติมจากยาและการดูแลรักษาของหมอ ทำให้อาการและโรคของคนไข้หายไปได้อย่าง รวดเร็ว แพทย์หญิงผู้นี้ให้ความเห็นเพิ่มเติมว่า “ความจริงตามความเห็นของดิฉันเห็นว่าการใช้ ยารักษาโรคนั้นได้ผลเพียง 50% เท่านั้น ถ้าใช้ทางใจช่วยด้วยก็จะได้ผลสมบูรณ์” ความเชื่อ จึงแสดงอิทธิพลให้เห็นในด้านนี้ด้วย คราวนี้เป็นความเชื่อของทั้งหมอและคนไข้ หมอเชื่อใน ความเมตตาอารีเห็นอกเห็นใจรักใคร่คนไข้ อยากให้เขาหายเจ็บป่วยอย่างจริงจัง คนไข้ก็เชื่อใน ความเอาใจใส่จริงจังของหมอเห็นว่ายังมีคนรักห่วงใยจึงตั้งใจให้หายจากโรค อิทธิพลของความเชื่อ ทั้งสองฝ่ายก็ช่วยบำบัดโรคร้ายให้หายไปได้

ประเภทของความเชื่อ

ความเชื่อของมนุษย์มีอยู่มากมาย แต่ละภูมิภาคอาจจะมีส่วนที่คล้ายคลึงกันและ แตกต่างกันไปบ้าง อย่างไรก็ตาม เราสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ คือ

1. ความเชื่อทั่วไป หรือความเชื่อธรรมดา (beliefs) ซึ่งคนส่วนใหญ่จะมีอยู่ สามารถ แบ่งย่อยออกไปได้ดังนี้

1.1 ความเชื่อปรากฏการณ์ธรรมชาติ ได้จากการที่มนุษย์ในสมัยแรกๆ อาศัย ธรรมชาติเป็นอยู่ เมื่อฝนตก พายุพัด ก็กลัว บางทีเกิดฟ้าผ่าลงมาตนได้รับอันตรายก็เข้าใจว่า ธรรมชาติลงโทษเพราะพระเจ้าท่านพิโรธ เมื่อน้ำท่วมใหญ่หรือฝนแล้ง ก็ว่าพระเจ้าลงโทษ จึงหาวิธีการบไหว้อ้อนวอนมิให้ท่านลงโทษ เป็นต้น

1.2 ความเชื่อเกี่ยวกับยากกลางบ้าน ความเชื่อในเรื่องนี้เกิดขึ้นเมื่อมนุษย์ เจ็บป่วย ไม่สามารถประกอบอาชีพ ก็หาหยูกยาอันเป็นสมุนไพรมารักษาหายบ้างไม่หายบ้าง

เพราะยาออกฤทธิ์ช้า เช่น คนปากเป็นนกกระจอกก็เอาเปลือกแคมาเคี้ยว เป็นตาแดงให้เคี้ยว กระเทียมเป่าที่ตา เป็นต้น

1.3 ความเชื่อเกี่ยวกับฤกษ์ยาม นิमित ผัน การประกอบพิธีต่างๆ ถือว่าเป็นสิ่งสำคัญเพื่อเป็นสิริมงคลแก่ตัวเองต่อไปข้างหน้า เช่น ขึ้นบ้านใหม่ก็หาฤกษ์ยาม จะเดินทางไกลไปค้าขายก็หาฤกษ์ยาม ออกเดินทางทิศใดจึงจะดี ส่วนความฝันหรือนิมิตนั้น เชื่อกันว่ามีส่วนของความจริง ทำให้บางคนถือเอามาเป็นภาระในการกระทำต่างๆ ถ้าฝันดีก็หวังว่าจะโชคดีมีสุข หากฝันร้ายก็จะหาวิธีปัดเป่าโดยแก้ฝันตามแม่น้ำบ้าง ทางสี่แพร่งบ้าง เป็นต้น

1.4 ความเชื่อเกี่ยวกับลักษณะของคนและสัตว์ มนุษย์ได้คลุกคลีอยู่ด้วยกันเป็นเวลานาน ย่อมจะนำเอาลักษณะที่ดีด้วยของกันและกันมาพิจารณา แล้วสรุปเอว่าน่าจะเป็นอย่างนั้นน่าจะเป็นอย่างนั้น แล้วบอกเล่าสืบต่อกันมา เช่น บอกว่าคนที่หน้ากร้อ คอสั้น ห้ามคบ หรือหญิงที่เดินกางแขนเหมือนชาย เป็นสตรีโทษ ห้ามแต่งงานด้วย กรณีเกี่ยวกับสัตว์ เช่น ควายที่จะนำมาใช้งานต้องดูขวัญว่าที่ตัวมีกี่ขวัญ ถ้ามีไม่ครบตามลักษณะที่กำหนดถือว่าไม่ดี เป็นต้น

1.5 ความเชื่ออันเนื่องมาแต่ศาสนา แต่ละศาสนาสอนให้คนเชื่อด้วยวิธีต่างๆ กัน แต่จุดหมายปลายทางคือความสุขในชีวิตเช่นเดียวกัน เช่น ศาสนาคริสต์ สอนให้รักเพื่อนมนุษย์ ผู้กระทำความผิดมีการสารภาพบาปต่อพระเจ้าจะหมดบาปได้ ศาสนาพุทธสอนให้เชื่อในการกระทำและผลของการกระทำ เป็นต้น

1.6 ความเชื่อเกี่ยวกับการทำมาหากินและอาชีพ มนุษย์ต้องประกอบอาชีพเพื่อความอยู่รอด การเพาะปลูกต่างๆ จะได้ผลดีจึงมีทั้งข้อห้ามและข้อปฏิบัติ เช่น ห้ามยืมเวลาปลูกข้าวโพด จะทำให้ฝักข้าวโพดมีเมล็ดห่างๆ เวลาต้นไม่มีดอกข้อห้ามซึ่งจะทำให้ผลเน่า เป็นต้น

1.7 ความเชื่อเกี่ยวกับประเพณี แต่ละภูมิภาคมีประเพณีมากมาย เพราะความเชื่อของแต่ละท้องถิ่นมีอย่างนั้น มีการประกอบพิธีตามความเชื่อในประเพณีอยู่ด้วย เช่น ประเพณีชิงเปรตในภาคใต้ ประเพณีทำบุญคูณลานในอีสาน ประเพณีสงกรานต์ เป็นต้น

1.8 ความเชื่อเรื่องเคล็ดและแก้เคล็ด มนุษย์มีความเชื่อว่าสิ่งที่ไม่ดีจะกลายเป็นดีได้เมื่อได้แก้เคล็ดแล้ว เช่น เชื่อว่าเกิดมาเมื่ออายุเท่านี้เท่านี้จะถึงชาติ ก็ทำพิธีสืบชะตาต่ออายุ หรือตัดกรรม จะทำให้อายุยืนอยู่ไปได้นาน หรือผู้ผลิตแป้งเชื้อสุราเมื่อตากแป้งเชื้อ ก็จะมีหนอนคลุมโปงทำเป็นที่ว่าเมา จะทำให้แป้งเชื้อมีคุณภาพดี เป็นต้น

1.9 ความเชื่อเกี่ยวกับ นรก สวรรค์ ชาติ ภพ เป็นความเชื่อของมนุษย์ที่มีมานานแล้วว่าการทำไม่ดีจะตกนรก ถูกยมบาลทรมาน ถ้าทำดีจะมีสุขขึ้นสวรรค์ เชื่อว่าตายแล้วไปเกิดในชาติหน้าต่อไป เป็นความเชื่อที่เนื่องมาจากศาสนาเช่นกัน เป็นความฉลาดของคนโบราณที่ใช้อุบายสอนคนเพื่อให้เป็นคนดี มีความหวังในชีวิต

1.10 ความเชื่อเกี่ยวกับเลขดี เลขร้าย วันดี วันร้าย ตัวเลขนับว่าเป็นสิ่งที่เชื่อว่าจะให้คุณให้โทษแก่มนุษย์ เช่น ชาวตะวันตก เชื่อว่าเลข 13 เป็นตัวเลขอัปโชค ก็จะหลีกเลี่ยง

การกระทำที่เกี่ยวกับเลขนี้ คนไทยเชื่อว่าเลข 9 ดี ทำอะไรก้าวหน้าก็จะประกอบพิธีในวันที่เป็นเลขเก้า นอกจากนี้ยังเชื่อในวันจรมวันฟู ตามหลักโหราศาสตร์อีกด้วย

2. ความเชื่อที่แฝงไว้ด้วยความกลัว หรือความเชื่อทางไสยศาสตร์ (superstition)

ไสยศาสตร์ คือ การเชื่อถือโดยรู้สึกเกรงขามหรือกลัวในสิ่งที่เข้าใจว่าอยู่เหนือธรรมชาติหรือในสิ่งลึกลับ อันไม่สามารถจะทราบด้วยเหตุผลตามหลักวิทยาศาสตร์ และสิ่งนั้นอาจจะให้ดีหรือร้ายแก่ผู้ที่เชื่อถือก็ได้

มูลเหตุของใจที่ทำให้คนสนใจไสยศาสตร์

การที่คนเราสนใจไสยศาสตร์นั้นมีมูลเหตุ 2 ประการ คือ เพราะความกลัว เช่น กลัวผี กลัวต้นไม้ใหญ่ กลัวภัยพิบัติ กลัวความเจ็บไข้ได้ป่วย และกลัวอุบัติเหตุต่างๆ และเพราะความต้องการ เช่น ต้องการโชคกลาง ต้องการชัยชนะในการแข่งขันความสุข และความปลอดภัย เป็นต้น ส่วนวัตถุประสงค์ในการที่จะเชื่อและปฏิบัติตามความเชื่อนั้นก็มียุ 2 ด้านด้วยกัน คือ ในด้านก่อน ได้แก่ การนำมาซึ่งโชคดี ความสำเร็จ ความสุข ความปลอดภัย และในด้านการทำลาย ได้แก่ การมุ่งทำลายสิ่งที่ไม่ดีต่างๆ เช่น เเคราะห์ร้าย ศัตรู โรคภัยไข้เจ็บ และภัยพิบัติ เป็นต้น (รัชนีกร เศรษฐวุฒ, 2532 : 183)

ประเภทต่างๆ ที่เกี่ยวกับไสยศาสตร์

ไสยศาสตร์แบ่งออกเป็น 4 ประเภท คือ วิญญาณ ผีสงเทวดา เครื่องรางของขลัง และโชคกลาง (รัชนีกร เศรษฐวุฒ, 2532 : 185 – 187)

1. วิญญาณ ตามหลักพุทธศาสนาถือว่า วิญญาณเป็นนามธรรมที่มีลักษณะคล้ายๆ กับพลังงานทางวัตถุ หากแต่เป็นพลังงานทางด้านนามธรรม มีการเกิดดับอยู่ตลอดเวลา อำนาจการบันดาลของวิญญาณทำให้เกิดอุปปาติกะ (สัตว์ที่ผุดขึ้น) ซึ่งอาจเป็นเทวดา สัตว์นรกหรือเปรตก็ได้ การติดต่อกับอุปปาติกะตามความเชื่อทางไสยศาสตร์สามารถทำได้โดย

1.1 อาทาศัญญา คือ เชิญเทวดาในกระจกหรือแก้วแล้วถามปัญหา เช่น ผีถ้วยแก้ว

1.2 กุมาริปัญหา คือ เชิญเทวดาเข้าสิงในสรีระของกุมาริ เช่น การเข้าทรง

1.3 การเข้าสมาธิติดต่อ ซึ่งผู้ที่จะทำได้ต้องเป็นผู้ที่ได้สมาธิขั้นสูงเท่านั้น

2. ผีสงเทวดา คนไทยมีความเชื่อเรื่องผีว่ามีอยู่มากมายหลายชนิด ทั้งที่ให้ทุกข์และให้โทษ ผีให้ทุกข์ที่ได้รับการยกย่องบูชาและเซ่นไหว้ ได้แก่ ผีเรือน ผีบ้าน พระภูมิเจ้าพ่อหลักเมือง ปู่เจ้าสมิงพราย และปู่โสมเฝ้าทรัพย์ ส่วนผีที่ให้โทษก็มีอยู่มากมาย แต่คนไทยก็มีวิธีเซ่นไหว้ขอร้องมิให้ผีมาทำอันตราย บรรดาผีทั้งหลายที่คนไทยรู้จักมานานมีดังนี้คือ

2.1 แม่โพสพ เป็นผีที่คนไทยเชื่อว่าคุ้มครองการทำไร่นาให้ได้ผลดี สมควรให้ความเคารพ เมื่อรับประทานข้าวอิ่มแล้วผู้ใหญ่ในสมัยก่อนมักสอนให้เด็กไหว้แม่โพสพทุกครั้ง

2.2 นางกวัก เป็นผีผู้หญิงซึ่งคนไทยโดยเฉพาะอย่างยิ่งพวกพ่อค้าแม่ค้าเชื่อกันมาก มักมีนางกวักไว้บูชา โดยเชื่อว่าจะทำให้การค้าขายเจริญรุ่งเรืองเพราะมีเสน่ห์กวักมือเรียกให้ลูกค้าเข้าร้านได้มาก มักทำเป็นรูปผู้หญิงกวักมือ แต่งกายแบบสมัยโบราณ คือห่มผ้าโจงกระเบน ห่มผ้าแถบสไบเฉียง หวีผมประบ่า

2.3 แม่ย่านาง เป็นผีผู้หญิงแก่ มีหน้าที่รักษาเรือ ชาวเรือถือกันว่าแม่ย่านางซึ่งสถิตอยู่ที่หัวเรือเป็นผู้ที่บันดาลแต่ความสุขสวัสดิ์ และให้ความคุ้มครองรักษาพวกเขาตลอดเวลาที่อยู่ในน้ำ

2.4 นางตะเคียนหรือพรายตะเคียน เป็นผีผู้หญิงประจำต้นตะเคียนซึ่งเป็นต้นไม้ขนาดใหญ่ คนไทยไม่นิยมนำไม้ตะเคียนมาปลูกสร้างบ้าน เพราะกลัวนางตะเคียนสิงอยู่ใครเคราะห์ร้ายไปซื้อไม้ตะเคียนมาทำเสาต้องรีบจัดการแก้ไขเปลี่ยนแปลงทันที คนไทยบางคนเมื่อเห็นเสาตงน้ำมันจะเชื่อว่านางตะเคียนร้องไห้ จำเป็นต้องทำพิธีเช่นไหว้ขอภัยจากนาง

2.5 ผีกระสือ เป็นผีที่เข้าสิงผู้หญิง มีแสงคล้ายไฟแวบแวบอย่างหึ่งห้อย ชอบออกหากินตอนกลางคืนตามที่สกปรก เป็นผีที่อดอยากมาก น้ำลายจึงไหลอยู่เสมอ เชื่อกันว่าผีกระสือกินจุ ตะกละตะกลาม และชอบใช้ผ้าถุงสีดำของผู้หญิงเช็ดปาก

2.6 นางตานี เป็นผีผู้หญิงสิงอยู่ในต้นกล้วยตานี คนในสมัยโบราณไม่ใคร่ปลูกต้นกล้วยนี้ไว้ในบ้าน เพราะกลัวผีตานีหลอก

2.7 ผีปอบ เป็นผีที่เข้าสิงในร่างกายคนแล้วแย่งอาหารกินจนคนผ่ายผอมลงทุกวัน และเมื่อกินถึงตับไตไส้พุงแล้วก็ต้องตายในที่สุด โบราณให้สังเกตว่าคนที่ถูกผีปอบเข้าสิงนั้นมักตาขวาง ไม่กล้าสบตาคน และร่างกายจะผอมซูบลงเรื่อยๆ

2.8 ผีโฆมด เป็นผีที่มีรูปร่างเป็นดวงไฟ มีแสงวิบวับ อยู่ตามในที่ที่มีน้ำสกปรก ชอบปรากฏตัวตอนกลางคืน เป็นผีขนาดเล็กๆ ไม่ทำร้ายคนให้เดือดร้อนอะไรนัก เพียงแต่หลอกให้คนหลงทางเล่น คือ ทำเป็นส่องทางให้คนเดินตามไปในทางที่ไม่ถูกต้อง

3. เครื่องรางของขลัง

ของขลัง (fetish) หมายถึง สิ่งของเฉพาะอย่างซึ่งมีอำนาจสิงอยู่ ผู้ใดนำของขลังผูกเข้ากับเส้นเชือกแขวนคอเอาไว้จะเกิดความอบอุ่นใจ มั่นใจในตนเอง และกล้าที่จะออกไปเสี่ยงภัย แต่ถ้าของขลังชิ้นนั้นไม่ได้ผลก็จะทิ้งไปแล้วพยายามหาอันใหม่มาทดแทนได้

คนไทยมีการนับถือเครื่องรางมาแต่โบราณ สังเกตได้จากหนังสือวรรณคดีต่างๆ ซึ่งมักจะมีการกล่าวถึงเครื่องรางของขลังเสมอ ด้วยคิดว่าเครื่องรางของขลังสามารถจะป้องกันภัยอันตรายทั้งปวง และที่สำคัญที่สุด คือ ทำให้เกิดกำลังใจว่ามีบางสิ่งบางอย่างที่ช่วยตนได้ เครื่องรางของขลังจึงเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับจิตใจ ซึ่งกลายเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับผู้ที่ศรัทธา

4. โขกลาง

โขกลาง หมายถึง เครื่องหมายที่ปรากฏให้เห็น เพื่อบอกเหตุร้ายหรือเหตุดี ซึ่งคนไทยมีความยึดมั่นถือมั่นมาเป็นเวลาช้านาน จนกลายเป็นประเพณีปฏิบัติ และงตเว้นปฏิบัติอยู่โดยทั่วไป บรรดาสรรพสิ่งต่างๆ ที่สังคมไทยยึดมั่นว่าเป็นเครื่องหมายของโชคร้าย หรือโชคดีพอสรุปได้ว่ามีดังนี้

4.1 นามธรรมของสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิต อันได้แก่ ชื่อของคน สัตว์ สิ่งของ และสถานที่ เช่น เด็กทารกที่เจ็บป่วยกระเสาะกระแสะ พ่อแม่ญาติพี่น้องกลัวว่าจะตายจึงตั้งชื่อเป็นมงคลว่า “อยู่” เพื่อเป็นโขกลางว่าเด็กคนนั้นจะไม่ตาย หรือถ้าพ่อแม่เป็นคนจน อยากจะให้ลูกมีชีวิตที่มั่งคั่งก็อาจตั้งชื่อลูกว่า “บุญมี” เพื่อเป็นลางที่ดี

4.2 รูปธรรมของสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิต อันได้แก่ รูปร่างลักษณะของคน สัตว์ สิ่งของ และสถานที่ที่ดีและไม่ดี เช่น ลักษณะของคนไม่ดีไม่น่าคบ คือ “ผมหยิก หน้ากร้อ คอเอียง พูดสองเสียง หน้าพันขาว หรือ “มอญขาว ลาวใหญ่ ไทยเล็ก เจ๊กดำ” เป็นต้น หรือลักษณะของกล้วยแฝดเป็นของต้องห้ามสำหรับหญิงท้อง และความยึดมั่นว่าผู้ชายห้ามกินน้ำเต้า มะเฟือง ห้ามลอดราวผ้าผู้หญิง รวมทั้งเรื่องไฟและปานนั้นรวมอยู่ในเรื่องของโขกลางด้วย

4.3 ความฝัน ความฝันถือกันว่าเป็นการสะท้อนถึงโขกลางที่จะส่งผลกระทบต่อชีวิตและทรัพย์สินในอนาคต เช่น คนฝันว่าถูกรักก็ถือกันว่าจะได้เนื้อคู่ เป็นต้น

4.4 ประสบการณ์ ประสบการณ์บางอย่างจัดว่าเป็นโขกลางที่จะส่งผลกระทบต่อในด้านนั้นหรืออย่างนั้น เช่น การเห็นขบวนศพเป็นลางของโชคดี หรือเสียงจิ้งจกทัก แปลว่าให้หยุดกระทำสิ่งที่คิดจะทำกระทำ เป็นต้น

4.5 ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ สังคมไทยยึดถือปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ อันได้แก่ ฝนตกหรือท้องฟ้าสว่างปลอดโปร่ง เป็นโขกลางของความเยือกเย็น ความปลอดภัย และความปลอดโปร่งของชีวิตหรือกิจกรรมที่กำลังจะดำเนินอยู่ เห็นดาวตกห้ามทัก หากทักแล้วชีวิตของผู้ที่จะมาเข้าท้องมนุษย์นั้นจะเข้าท้องสุนัขแทน เพราะดาวนั้นถือเหมือนว่าเทวดาจะมาจุติ เวลารุ่งขึ้นก็ห้ามชี้ที่รุ่งมิฉะนั้นแล้วนิ้วจะด้วน แต่ถ้าเผลอทำไปแล้วให้อาบน้ำเช็ดกันเสีย ส่วนเวลาฝนตกห้ามเอาขันครอบหัวเล่น ซึ่งที่จริงเหตุผลน่าจะมาจากความกลัวฟ้าผ่าตายนั่นเอง

4.6 พิธีการ สังคมไทยเชื่อว่าพิธีการต่างๆ เป็นการนำสัญลักษณ์แห่งความสุขและความเจริญของชีวิตมาให้ เพราะพิธีการต่างๆ จะนำมาซึ่งโขกลางที่ดี

ประโยชน์ของความเชื่อ

มถิ พยอมยงค์ (2528 : 71) ได้กล่าวถึงประโยชน์ของความเชื่อไว้ดังนี้

1. ความเชื่อทำให้เกิดความมั่นใจ เช่น คนไทยเชื่อในเรื่องของดวงสมพงศ์กัน ในกรณีที่คู่บ่าวสาวรักใคร่ชอบพอกัน มีความประสงค์จะแต่งงานก็จะพากันไปหาหมอดู ทำนายให้ว่าดวงสมพงศ์กันหรือไม่ ถ้าดวงสมพงศ์กันจะมีผลให้อยู่ร่วมกันเป็นสุขตลอดไป เป็นการกระชับความแน่นแฟ้นเกี่ยวกับชีวิตการครองเรือนได้มั่นคงทางหนึ่ง

2. ความเชื่อทำให้เกิดพลัง เช่น คนไทยเชื่อว่าการรดน้ำมนต์จะสามารถป้องกันอันตรายต่าง ๆ ตลอดจนสามารถปิดเป่าภัยพิบัติต่าง ๆ ได้ เมื่อคนเชื่อเช่นนี้ย่อมจะไปหาพระหมอดูให้ทำน้ำมนต์รดให้ในเวลาที่เดินทางหรือกลับจากเดินทาง จะแคล้วคลาดศัตรูได้ด้วย กรณีที่ทหารจะไปราชการสงครามมักจะเห็นพระได้รับนิมนต์ไปประพรมน้ำมนต์อยู่เสมอ ดังกล่าวช่วยเสริมให้พลังใจอีกเข็ม กล้าที่จะต่อสู้กับอริราชศัตรูได้

3. ความเชื่อทำให้เกิดการสร้างสรรค์ งานบางอย่างจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอาศัยการตัดสินใจช่วยคิด ช่วยชี้ทางให้งานสำเร็จได้ บางพวกก็เชื่อว่าผีตาแอก (ผีนา) ถ้าทำการเลี้ยงดีจะช่วยให้ข้าวกล้าในนาเจริญงอกงามดี ให้ผลผลิตเป็นทวีคูณ ดังนั้น ชาวอีสานจึงให้ทำการเลี้ยงตาแอกกันทุกปี

4. ความเชื่อทำให้เกิดความสามัคคี เช่น กรณีผีดำ ซึ่งนับถือกันอยู่ในภาคเหนือและภาคอีสาน นั้นถือว่าเป็นผีบรรพบุรุษ ถ้าหากคนในบ้านทะเลาะเบาะแว้งกัน ผีดำจะมาทำให้สมาชิกในครอบครัวนั้นมีโอกาสปวดหัวตัวร้อนเป็นไข้ ต้องเช้นสรวงจึงจะหาย เหตุการณ์เช่นนี้กลุ่มที่เชื่อก็จะพยายามที่จะไม่ทะเลาะเบาะแว้งกัน อันเป็นส่วนที่ทำให้ครอบครัวมีสามัคคีกลมเกลียวกัน

5. ความเชื่อทำให้เกิดรูปธรรม เช่น กรณีที่เชื่อว่ายักษ์มีจริงโดยอาศัยอยู่ในป่าและจะออกมาจับคนไปกิน พวกที่เชื่อก็จะวาดภาพหรือปั้นรูปยักษ์ให้หน้าเกลียดน่ากลัว ถือตะบอง ยืนแยกเขี้ยวเช่นที่เห็นตามวัดสำคัญในกรุงเทพมหานคร

6. ความเชื่อเป็นพื้นฐานให้เกิดปัญญา เช่น กรณีที่เชื่อว่าการทำพิธีไหว้ครู นอกจากจะเป็นการบูชาพระคุณบูรพาจารย์แล้ว ยังเชื่อว่าจะทำให้ผู้เรียนหนังสือมีสติปัญญาเฉียบแหลม รู้ได้ไว และมีปัญญาความรู้อีกมาก อุปกรณ์ที่นำมาไหว้ครูจึงมีดอกเข็ม หญ้าแพรก และดอกมะเขือ เป็นสัญลักษณ์เพื่อบูชาครูในพิธีไหว้ครูด้วย

7. ความเชื่อทำให้นับถือศาสนาได้อย่างมั่น ศาสนาบางศาสนาสอนให้ทุกคนมีความเชื่อในศาสนานั้นๆ ดังนั้น หลักการของศาสนาจึงต้องมีพิธีกรรมไว้สำหรับให้ศาสนิกได้ประกอบ เช่น การกราบไหว้ การสวดอ้อนวอน ฯลฯ เพื่อให้เกิดความมั่นใจไม่คลอนแคลนในศาสนาที่ตนนับถือ

8. ความเชื่อทำให้เกิดฤทธิ์ทางใจ เช่น กรณีการเจ็บป่วยบางคนไม่สบายโดยหาสาเหตุไม่ได้ เพราะจิตใต้สำนึกยังอยู่กับสิ่งใดสิ่งหนึ่งอยู่ตลอดเวลา หากได้บบานศาลกล่าว

แล้ว ทำให้กำลังใจเข้มแข็งหายจากอาการไม่สบายต่างๆ ได้โดยไม่ต้องกินยา ก็ปรากฏให้เห็น และปรากฏเป็นข่าวอยู่เสมอ หรือกรณีที่คุณใช้เชื่อว่าตัวเองต้องหายจากโรคต่างๆ ทั้งๆ ที่หมอบอกว่าไม่มีทางรักษาได้ อยู่มาไม่นานพลังใจที่เข้มแข็งยอมทำให้บุคคลนั้นหายจากโรคได้จริง

ความเชื่อจึงมีประโยชน์หรือมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิต และมีอิทธิพลต่อสังคม เป็นตัวกำหนดการแสดงออกทางพฤติกรรมของคนในสังคม โดยอาจสังเกตได้ว่า เมื่อบุคคลมีความเชื่ออย่างใดอย่างหนึ่ง ย่อมเป็นเหตุจูงใจให้เกิดการกระทำหรือพฤติกรรมที่ตอบสนองความเชื่อนั้นๆ และถ้าเปลี่ยนความเชื่อไปจากเดิม พฤติกรรมจะเปลี่ยนตามไปด้วย และพฤติกรรมเช่นนี้อาจสะท้อนให้สังเกตเห็นได้ในลักษณะของข้อห้ามและข้อปฏิบัติในการดำเนินชีวิตของคนในสังคม

ความเชื่อดังกล่าวมาแสดงให้เห็นว่า มีฐานการเกิดมากมาย แต่ถ้าพิจารณาตามกรอบของความเชื่อ อาจสรุปได้ 3 ประเภท คือ ความเชื่อที่มนุษย์มีต่อมนุษย์ มนุษย์มีต่อธรรมชาติ และมนุษย์มีต่อสิ่งเหนือธรรมชาติ

พิธีกรรม (Rituals)

พิธีกรรมนับว่าเป็นสิ่งสำคัญที่มีอยู่ทุกๆ สังคมและศาสนาในสังคมนั้นๆ เพราะพิธีกรรมเป็นเครื่องหล่อเลี้ยงศาสนาให้ดำรงอยู่ อีกทั้งยังเป็นแหล่งก่อให้เกิดประเพณีและวัฒนธรรมของแต่ละสังคมอีกด้วย พิธีกรรมนับว่าเป็นผลมาจากความเชื่อของมนุษย์ เมื่อเชื่อในสิ่งใดก็มักจะให้ความศรัทธาและบนบานเพื่อขอความช่วยเหลือจากสิ่งเหล่านั้น ไม่ว่าจะสิ่งดังกล่าวจะอำนวยประโยชน์ให้หรือไม่ก็ตาม และกลายเป็นพิธีกรรมเพื่อความศักดิ์สิทธิ์ในสิ่งที่ตนนับถือ

ความหมายของพิธีกรรม

พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา อังกฤษ – ไทย (2524 : 314) ให้ความหมายไว้ว่า พิธีกรรม หมายถึง แบบอย่างของพฤติกรรมที่กำหนดไว้ด้วยกฎเกณฑ์หรือธรรมเนียมประเพณีให้กระทำและเพื่อให้มีความขลัง

อุทัย หิรัญโต (2526 : 197) ได้ให้คำอธิบายความหมายของพิธีกรรมไว้ว่า พิธีกรรมหมายถึง การปฏิบัติที่เป็นมาตรฐานทางวัฒนธรรมอันเกี่ยวกับสัญลักษณ์ที่กระทำในโอกาสต่างๆ หรือหมายถึงพฤติกรรมทางสังคม อันละเอียดอ่อนที่ถูกกำหนดขึ้นโดยขนบธรรมเนียมกฎหมายหรือระเบียบของสังคม ซึ่งแสดงออกถึงสัญลักษณ์ของค่านิยมหรือความเชื่อ พิธีกรรมเป็นรูปแบบของพิธีการ (ceremony) แต่มิได้มีความหมายตรงกันนัก ข้อแตกต่างที่สำคัญคือพิธีการเป็นการปฏิบัติในสังคมที่มีคนจำนวนมากกว่าหนึ่งคน แต่พิธีกรรมอาจจะปฏิบัติเพียงคน

เดี๋ยวก็ได้ นอกจากนี้พิธีกรรมมักจะจัดให้มีขึ้นในเหตุการณ์สำคัญๆ ลักษณะสำคัญของพิธีกรรมคือส่วนใหญ่เป็นเรื่องที่เกี่ยวกับศาสนา และมักเกี่ยวข้องกับการใช้สัญลักษณ์ต่างๆ ในการแสดงความหมายและมีการแสดงให้เห็นความมหัศจรรย์ หรือความสำคัญของสิ่งต่างๆ เพื่อให้บุคคลเกิดความเกรงขามหรือเคารพนับถือด้วย

สรุปได้ว่า **“พิธีกรรม”** คือ วิธีการกระทำอันศักดิ์สิทธิ์ที่นำไปสู่เป้าหมายด้วยการน้อมนำจิตใจให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธา ในขณะที่เดียวกันพิธีกรรมเป็นจุดนัดหมายที่จะทำให้ทุกคนมีการปฏิบัติเป็นเอกภาพ เมื่อพิธีกรรมเริ่มขึ้น ทุกคนก็พร้อมที่จะปฏิบัติในเรื่องนั้นๆ

พิธีกรรม จึงเป็นจุดนับพบ และเป็นจุดนัดหมายโดยเฉพาะ สำหรับชุมชนหรือหมู่ชนในสังคมนั้นๆ ให้มองเห็นความสำคัญที่จะเริ่มการใดๆ กันอย่างจริงจัง เพราะการกระทำที่สำคัญของชุมชนหรือของส่วนรวมล้วนแต่เป็นเรื่องพิธีกรรม (ceremony) ถ้าเกี่ยวกับศาสนาเรียกว่า ศาสนพิธี (ritual) ในแต่ละศาสนามีลักษณะแตกต่างกันไปตามความเชื่อในศาสนา นั้น บางพิธีกรรมเกิดขึ้นเพราะความศรัทธาภักดี แต่บางพิธีกรรมก็เกิดขึ้นตามคำสั่งของผู้เป็นศาสดา เพราะพิธีกรรมเป็นภาคปฏิบัติของศาสนาที่เห็นได้ชัดก็คือ การสวด การปฏิบัติตน การเช่นสร้างสังเวท เป็นต้น

ลักษณะของพิธีกรรม

กึ่งแก้ว อรรถการ (2523 : 5 – 6) ได้อธิบายถึงการกระทำที่จัดได้ว่าเป็นพิธีกรรมจะต้องมีลักษณะดังนี้

1. เน้นเรื่องจิตใจ ซึ่งแยกออกเป็นความหมายได้ 4 ความหมาย ได้แก่

1.1 การอ้างถึงบุคคลหรือสิ่งที่ใจเท่านั้นสัมผัส หรือพิสูจน์ได้ เช่น อ้างว่าแม่โพสพ มีจริง ความจริงนี้เป็นสิ่งที่จิตยอมรับ แต่ถ้าจะให้แม่โพสพมาปรากฏเป็นรูปร่างให้ตาเห็นเหมือนดังเช่นสตรีทั่วไป ก็ไม่ใช่สิ่งที่จับได้ แม่โพสพจะไม่เป็นที่ประจักษ์ด้วย หู ตา จมูก ลิ้น กาย แม่โพสพก็เป็นที่ไม่ประจักษ์ด้วยใจ การอ้างอิงบุคลิกหรือสิ่งที่ประจักษ์ดังกล่าว ทำให้พูดอีกนัยหนึ่งได้ว่า องค์ประกอบของพิธีกรรมคือ ภาวะเหนือธรรมชาติ หรือภาวะเหนือปกติวิสัย

1.2 การแสวงหาผลอันเป็นอารมณ์ที่เกิดกับจิตใจ เช่น ในการประกอบพิธีทำขวัญแม่โพสพ ผู้ประกอบพิธีย่อมหวังผลอันดับแรก คือความสบายใจและความมีกำลังใจ แม้ข้าวจะยังไม่สุกยังเก็บเกี่ยวไม่ได้ก็ตาม แต่การประกอบพิธีจะยังความเชื่อมั่นว่า ข้าวจะสุกและเก็บเกี่ยวได้เต็มเม็ดเต็มหน่วย ในเวลาประมาณสองเดือนถัดไป ความเชื่อมั่นเป็นเครื่องหล่อเลี้ยงใจและกายอย่างหนึ่ง ถ้าคนเราขาดสิ่งนี้ชีวิตก็คงดำรงอยู่เหมือนป่วยเสียครึ่งหนึ่ง ป่วยเพราะความกังวลและความระแวงเป็นต้น ด้วยเหตุนี้พิธีกรรมจึงเป็นทั้งอาหารและยาสำหรับปลูกฝังอารมณ์ อันถึงปรารถนาต่างๆ

1.3 การยอมรับว่าใจมีอิทธิพลต่อกายและวัตถุภายนอก ชีวิตคนเรามีส่วนประกอบใหญ่อยู่ 2 ประการคือ กายกับใจ ในยามกายป่วยจิตใจก็อ่อนแอ เศร้าหมอง และในขณะเดียวกันเมื่อใจอ่อนแอ เศร้าหมอง กายก็พลอยป่วย รับประทานอาหารไม่ได้ เป็นต้น กายกับใจจึงมีความสัมพันธ์ต่อกันและกันดังนี้ แต่จะอย่างไรก็ตาม การที่จะพัฒนาให้มีความเจริญก้าวหน้านั้น จุดสำคัญอยู่ที่การพัฒนาใจ เมื่อใจมีความเข้าใจมีความรู้เห็นที่ถูกต้อง เราต้องให้ความเข้าใจที่ถูกต้องเมื่อเขาเข้าใจแล้ว เขาย่อมยอมรับการเยียวยาที่ถูกต้อง การเสริมสร้างกำลังใจเพื่อความเข้าใจการการตัดสินใจและการกระทำที่ถูกต้อง จึงเป็นสิ่งจำเป็น และพิธีกรรมก็เป็นสิ่งหนึ่งที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้นเพื่อการนี้

1.4 การเห็นวัตถุเป็นสาขาของจิต กล่าวคือ มิได้มองวัตถุเป็นเพียงวัตถุ หากแต่เห็นวัตถุนั้นๆ เป็นองค์แห่งการรับรู้ มีชีวิตจิตใจเยี่ยงมนุษย์สัตว์ ฉะนั้นเมล็ดข้าวจึงได้รับการยกย่องนับถือ ไม้คานที่หาบของขายได้รับการปิดทอง เมื่อเจ้าของรู้สึกสำนึกในความดีหรือคุณค่าของสิ่งใดเขาย่อมแสดงออก ซึ่งความสำนึกด้วยการปรนนิบัติต่อสิ่งเหล่านั้น เหมือนกับว่า สิ่งเหล่านั้นเป็นสิ่งมีชีวิตที่อาจรับรู้การกระทำของเขา

2. เน้นเรื่องสัญลักษณ์ ซึ่งหมายถึง สิ่งที่ใช้แทนค่าอีกสิ่งหนึ่ง เช่น ดอกกุหลาบ เมื่อใช้สื่อความรัก เป็น โดยทั่วไปแล้ว สิ่งที่ใช้เป็นสัญลักษณ์ไม่ใช่สิ่งประเภทเดียวกับสิ่งที่แทนค่า คือ ดอกไม้ย่อมไม่ใช่สัญลักษณ์ของดอกไม้หรือ นางสาว ก. ไม่ใช่สัญลักษณ์ของนางสาว ข. เพียงแต่อาจเป็นตัวแทนของกันและกันได้เท่านั้น

ประเภทของพิธีกรรม

พิธีกรรมโดยทางปฏิบัติ ได้แบ่งออกเป็นประเภทใหญ่ๆ ได้ 2 ประเภท คือ (ประสาน ทองภักดี, 2520 : 56)

1. พิธีมงคล เป็นพิธีที่ทำเพื่อเพิ่มให้งานที่ดีที่เป็นมงคลอยู่แล้ว เป็นสิริมงคลยิ่งขึ้น เช่น งานแต่งงาน งานทำบุญขึ้นบ้านใหม่ การทำบุญอายุ งานเช่นนี้ถือเป็นการส่งเสริมเรื่องที่ทำให้เจริญงอกงาม อย่างการแต่งงานก็เพื่อให้คู่บ่าวสาวได้อยู่กินกันไปนานๆ จึงมักมีคำอวยพรสรุปยอดว่า ให้อยู่ครองกันจนเฒ่าแก่ ถือไม้เท้ายอดทอง ถือกระบองยอดเพชร การทำบุญขึ้นบ้านใหม่ก็เพื่อให้บ้านนั้นเป็นที่อยู่สุขร่มเย็นของคนในครอบครัว การทำบุญอายุก็เพื่อขอให้ผู้นั้นมีอายุยืนยาว และในความยืนยาวนั้นก็ให้มีสุขภาพดี แข็งแรง ทั้งทางร่างกายและจิตใจ มีกำลังภายในเข้มแข็งด้วย

เมื่อมีความมุ่งหมายเช่นนี้ การจัดงานมงคลจึงต้องสรรหาแต่เรื่องที่จะก่อสิริสวัสดิ์เข้ามาในงานเริ่มตั้งแต่เรื่องประกอบพิธี และการแต่งกายของผู้มาร่วมพิธีก็ต้องแต่งด้วยสีสันที่เจริญตาเจริญใจ คำพูดที่เจรจากันระหว่างแขก ก็ให้พูดในเรื่องที่เป็นมงคล ฟังแล้วรื่นหู เช่น ห้ามพูดเรื่องงานศพในงานแต่งงาน ไม่ให้พูดเรื่องอัปมงคลทั้งหลาย เหล่านี้เป็นประเพณีที่ถือปฏิบัติกันอยู่ทั่วไป

2. พิธีอวมงคล เป็นพิธีล้างสิ่งๆที่เรียกว่า เสนียดจัญไรที่เกิดขึ้นมาเอง เช่น งานศพ งานสะเดาะเคราะห์ต่างๆ อันสิ่งที่ไม่ดี ไม่เป็นมงคลนั้นไม่มีใครชอบ ไม่มีใครอยากได้ แต่มันก็เกิดขึ้นมาเอง บางอย่างก็ไม่มีทางป้องกันได้เลย เช่น ความตาย เรื่องความตายนี้ถือเป็นเรื่องอวมงคลที่ร้ายแรงมาก เพราะฉะนั้นเมื่อมีการตายเกิดขึ้นในบ้านเรือนใด จึงต้องทำพิธีกันเป็นพิเศษและพิธีเกี่ยวกับการตายนี้ มีกันอยู่ทุกชาติ ทุกภาษา แต่มีรายละเอียดแตกต่างกันไปตามความเจริญของมนุษย์ในท้องถิ่นนั้นๆ

องค์ประกอบของพิธีกรรม

ประธาน ทอภักดี (2520 : 54 – 55) กล่าวถึงองค์ประกอบของพิธีกรรมว่ามี 6 อย่าง ดังนี้

1. ประธานของพิธีโดยปกติผู้ที่จะเป็นประธานในพิธีใดๆ ก็ต้องเป็นผู้ใหญ่ที่เคารพนับถือในสังคมนั้นๆ

2. ผู้ประกอบพิธี หมายถึง ผู้ที่เป็นหลักเป็นหัวใจ บันดาลให้พิธีดำเนินไปได้ ซึ่งย่อมแตกต่างกันไปสุดแต่ลักษณะของพิธี พิธีกรรมบางอย่างผู้เป็นประชาชนก็ประกอบพิธีเอง เช่น พิธีรดน้ำแต่งงานผู้เป็นประธานในพิธีนั้นมักจะเป็นผู้สวมมงคลเจิมคู่บ่าวสาว และรดน้ำเป็นคนแรก

3. ผู้ร่วมพิธี หมายถึง ผู้ที่มาร่วมในพิธีเป็นทางการ และจะร่วมในฐานะเป็นองค์ประกอบต่างๆ ของพิธี เช่น พิธีสังฆกรรมทางพระพุทธศาสนาซึ่งจำกัดจำนวนสงฆ์อย่างต่ำ 4 รูปหรืออาจจะเป็นผู้ร่วมพิธี โดยได้รับเชิญมาเป็นเกียรติ แต่ในบางพิธีซึ่งเป็นงานใหญ่ เช่น พิธีสาบานของทหาร ก็มักจะมีผู้มาชมอย่างคับคั่ง ทั้งที่ไม่ได้เชิญเป็นทางการหรือแม้แต่พิธีเล็กๆ บางอย่างหากทำในที่เปิดเผยก็มักจะมีผู้มาร่วมดูร่วมชมอยู่เสมอ เพราะมนุษย์เรามีความอยากรู้อยากเห็นเป็นปรกติวิสัย

4. สถานที่ประกอบพิธี โดยทั่วไปสถานที่ประกอบพิธี มักจะไม่ถือกฎเกณฑ์ตายตัวคงเลือกที่เหมาะสมแก่การจัดงานเป็นสำคัญ เช่น พิธีทำบุญขึ้นบ้านใหม่ ก็คงใช้บ้านหลังนั้นนั่นเอง แต่ยังมีพิธีกรรมทางศาสนาบางอย่าง ซึ่งจำกัดเรื่องสถานที่ประกอบพิธี เช่น เรื่องการบวชพระ การทำอุโบสถสังฆกรรม ท่านจำกัดให้ทำในที่แห่งเดียว เรียกตามทางพระว่าสีมาเวลานี้ก็คือโบสถ์นั่นเอง พิธีกรรมอย่างนี้ทำที่อื่นไม่ได้ ต้องทำในโบสถ์เท่านั้น

5. วันเวลาประกอบพิธี เนื่องจากการประกอบพิธีกรรมต่างๆ เกี่ยวกับคนบางคน โดยเฉพาะ คือผู้ร่วมพิธีเป็นทางการ ฉะนั้น การกำหนดวันเวลาจึงเป็นเรื่องสำคัญ และโดยทั่วไปหากพิธีนั้นเป็นเรื่องเฉพาะบุคคลจัดขึ้นเอง ถ้าเป็นเรื่องของบุคคลนั้น จะกำหนดเอาเองตามที่เขาเห็นว่าเหมาะสม แต่โดยมากเวลานี้เจ้าของพิธีมักจะไม่กล้ากำหนดเอง แต่ชอบไปให้โหรากำหนดวันเวลาให้เรียกว่าไปหาฤกษ์ ยังมีพิธีสำคัญบางอย่างซึ่งกำหนดวันเวลาไว้แน่นอนตายตัว ทั้งนี้เพราะพิธีที่จะจัดนั้นเกี่ยวกับเหตุการณ์สำคัญของบ้านเมือง เช่น พิธีฉลอง

รัฐธรรมนูญ กำหนดวันที่ 10 ธันวาคมของทุกปี พิธีกรรมอีกอย่างหนึ่งที่ต้องกำหนดวันไว้ตายตัว คือ พิธีทางศาสนา เช่น การทำอุโบสถ ต้องทำทุกกึ่งเดือน คือ ขึ้น 15 ค่ำ แรม 15 ค่ำ วันเข้าพรรษา ต้องทำในวันแรม 1 ค่ำ เดือน 8 เป็นต้น

6. อุปกรณ์ในการทำพิธี เรื่องนี้ก็มีความแตกต่างกันไปตามลักษณะของพิธี พิธีที่มุ่งไปในทางเป็นสิริมงคล ก็จะสรรหาสิ่งที่เป็นสิริมงคลมาเป็นอุปกรณ์ในพิธี เช่น พิธีไหว้ครู นอกจากจะมีอย่างอื่นเหมือนพิธีทั่วไปแล้ว โบราณยังกำหนดให้หาหญ้าแพรก ดอกมะเขือ มาใช้ในพิธีด้วย ถือว่าเป็นสิริมงคล พิธีกรรมบางอย่างต้องการความเด็ดขาด ความศักดิ์สิทธิ์ อุปกรณ์ของพิธีก็ต้องใช้สิ่งที่แสดงความเด็ดขาด หรือความศักดิ์สิทธิ์เข้าร่วมในพิธี เช่น พิธีสาบานของทหาร ก็ต้องใช้ธงที่มีลวดลายพิเศษ และคนถืออาวุธและบางทีก็มีการสวนสนามซึ่งมีทั้งคนถืออาวุธ และอาวุธเต็มรถ ผ่านฝูงชนไปเป็นต้นๆ หรือพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยา นอกจากมีอย่างอื่นแล้ว ก็ยังมีหอกดาบอันศักดิ์สิทธิ์เข้ามาร่วมในพิธีด้วย

คาถาอาคม (Magic)

ความหมายของคาถาอาคม

สารานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม 5 (2526 : 3037-3043) ได้ให้ความหมายและอิทธิพลประกอบไว้ว่า คาถาอาคม หมายถึง อักขระ หรือข้อความที่ผูกขึ้นมา ซึ่งถือว่ามีอำนาจลึกลับเร้นลับอยู่ในนั้น เมื่อนำเอาไปใช้ตามลัทธิที่กำหนดไว้ เช่น บริกรรมเสกเป่า หรือสวดขับตลอด และปลุกเสกสิ่งไร มียันต์ เป็นต้น ก็จะเกิดความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์ สามารถใช้ประโยชน์ทางบำบัดเป่าหรือป้องกันสิ่งร้าย ซึ่งเชื่อว่าเป็นเสนียดจัญไร หรือเนื่องจากการกระทำของภูตผี ปีศาจ เป็นต้น ให้เคลื่อนหายหรือแคล้วคลาดไป หรือถ้าเข้ามาแล้ว ก็ขับไล่ไสส่งให้ปลาดหนีไปด้วยวิธีที่เรียกว่าแก้อาถรรพณ์หรือปัดรังควาน เป็นต้น อย่างหนึ่งใช้ในเรื่องที่เรียกว่าวิทายาคม ทำกฤตยา คุณไสย เพื่อให้ไปกระทำแก่ผู้อื่นตามที่ต้องการนี้อีกอย่างหนึ่ง

คาถา อาคม หรือบางครั้งใช้คำว่า เวทมนตร์ หมายถึง อักขระ หรือข้อความที่ผูกขึ้นมา ถือว่ามีอำนาจลึกลับอยู่ เมื่อนำไปใช้ เช่น การบริกรรมเสกเป่า สวดขับ หรือปลุกเสก ก็จะก่อให้เกิดความขลัง หรือความศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งจะมีการใช้แตกต่างกันคือ

คาถา จะเป็นการนำไปใช้ในทางที่เป็นสิริมงคล หรือการป้องกันอันตราย ซึ่งอาจจะเรียกอีกอย่างว่า มนต์ ใช้ในการขจัดสิ่งที่เป็นเสนียดจัญไรต่างๆ

อาคม เป็นสูตรคาถาต่างๆ ใช้สำหรับลงเลขยันต์ ปลุกเสก เพื่อให้เกิดความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งอาจจะเรียกว่าลงเลข ลงอักขระ หรือลงยันต์ ถ้าวางในตัวมนุษย์เรียกว่า ลัก

วัตถุประสงค์ของการใช้คาถาอาคม

1. เพื่อประโยชน์ในการผลิต เพื่อช่วยให้การผลิตต่างๆ ได้ผลที่ดี มีปริมาณมาก เพื่อประโยชน์แห่งผลกำไร
2. เพื่อประโยชน์ในการป้องกันภัยพิบัติที่จะเกิดขึ้นกับชีวิตและทรัพย์สินต่างๆ เช่น ช่วยรักษาอาการเจ็บไข้ ช่วยป้องกันการเกิดโรคภัยไข้เจ็บ ช่วยให้ปลอดภัยในการเดินทาง
3. เพื่อใช้ในการทำลายศัตรู คู่แข่ง ทั้งชีวิตหรือทรัพย์สิน เช่น ให้เกิดภัยพิบัติ การเจ็บป่วยหรือถึงแก่ความตาย

ลักษณะของคาถาอาคม

คาถาอาคม มีลักษณะโดยทั่วไป ตามรายละเอียดดังต่อไปนี้ (จ่านงค์ อติวัฒน์สิทธิ์, 2524 : 48 – 50)

1. คาถาอาคมใช้วิธีการแตกต่างจากศาสนา ในการที่จะบรรลุถึงวัตถุประสงค์ผู้ปฏิบัติการทางคาถาอาคม ดำเนินการเหมือนกับนักธุรกิจ จะแสดงอำนาจเวทมนตร์ได้เฉพาะกับบุคคลที่เหมาะสม ซึ่งจะต้องจ่ายค่าป่วยการสำหรับการบริหาร ผู้รู้วิชาคาถาอาคมจะตัดสินใจว่า พลังเหนือธรรมชาติจะนำมาใช้ด้วยวิธีการอย่างไร และเหมาะสมเพียงไร นักคาถาอาคมจะเป็นผู้จัดการกับอำนาจเอง คาถาอาคมจะถูกนำมาใช้ในเมื่อมีการซื้อขาย

2. คาถาอาคมเหมือนกับวิทยาศาสตร์ สามารถนำมาใช้จัดการได้โดยตรงกับโลกธรรมชาติหรือโลกที่รู้จักกัน คาถาอาคมถูกนำมาใช้ด้วยวิธีการที่ไม่เป็นกันเองเหมือนกับธุรกิจ คาถาอาคมเป็นกลไกกลับเหนือธรรมชาติ ผู้ปฏิบัติต่อทางคาถาอาคมจะจัดการและควบคุมพลังอันสูงส่ง คาถาอาคมขึ้นอยู่กับความมั่นใจของบุคคลว่าเขาสามารถควบคุมและมีอำนาจเหนืออำนาจที่ไม่มีใครรู้

3. คาถาอาคมใช้คำพูดที่เหมาะสม เชื่อกันว่ามีมนต์ขลัง ที่มีพลังเหมือนกับสมุนไพรมีคุณค่าในการรักษา และเหมือนกับการสร้างเขื่อนเพื่อให้น้ำเพิ่มมากขึ้น สูตรหรือกฎเกณฑ์เรียกว่าปฏิบัติการในโลกเหนือธรรมชาติ ในวิธีเดียวกันกับการสร้างเขื่อน ดังนั้นจึงจำเป็นต้องรู้สูตรหรือกฎเกณฑ์

4. ความเชื่อในคาถาอาคม รวมเอาไม่เพียงแต่ว่าจะสามารถนำมาใช้เฉพาะโดยผู้ปฏิบัติเท่านั้น แต่ยังรวมเอาหัวข้อที่ว่า คาถาอาคมนั้นเป็นสิ่งที่ทุกคนนำมาใช้ได้ทั้งนั้น ในการแสวงหาจุดมุ่งหมายส่วนตัวในบางสังคม เช่น สังคมอเมริกันเชื่อในพิธีกรรมบางอย่าง เช่น การเคาะไม้ การห้ามแมวดำวิ่งข้ามทางเดิน และการหลีกเลี่ยงการเดินทางลอดใต้บันได ก็อาจจัดอยู่ในลักษณะนี้ได้ บุคคลในสังคมไหนก็ได้ อาจจะมีพิธีกรรมส่วนตัวหรือเพื่อวัตถุประสงค์อย่างเดียวกัน

5. คาถาอาคมถูกนำมาใช้เพื่อวัตถุประสงค์บางอย่าง เช่น เพื่อการผลิต การป้องกัน หรือการทำลายอย่างใดอย่างหนึ่ง

6. คาถาอาคมมีลักษณะเด่น คือ ผู้มีความเชื่อ หรือผู้ปฏิบัติตามไม่รู้สึกรู้ว่าเป็นกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อกลุ่มสังคม ปฏิบัติการทางคาถาอาคมไม่จำเป็นต้องทำในนามกลุ่ม และไม่ได้เร่งรัดให้ประชาชนมีความรู้สึกรู้กันอย่างหนึ่งอย่างเดียวกัน ไม่จำเป็นต้องมีโบสถ์ วัด หรือสถานที่อันเป็นจุดศูนย์กลาง นักเล่นคาถาอาคม เป็นตัวแทนของตัวเองเท่านั้น

แบบของคาถาอาคม

เวอร์มอน (Vernon) ได้แบ่งคาถาอาคมไว้เป็น 5 แบบ ซึ่งแต่ละแบบมีลักษณะแตกต่างกันออกไป ดังนี้ (จ่านงค์ อติวัฒน์สิทธิ์, 2524 : 52 – 55)

1. คาถาอาคมเพื่อการเลียนแบบ (homophatic or imitative magic) เหตุผลสนับสนุนคาถาอาคมแบบนี้มีอยู่ว่า สิ่งที่เหมือนกันย่อมผลิตสิ่งที่เหมือนกัน ผู้ปฏิบัติตามคาถาอาคมแบบนี้เชื่อว่า การปฏิบัติตามการเคลื่อนไหวบางอย่างช่วยทำให้เกิดวัตถุประสงค์ที่น่าปรารถนา

2. คาถาอาคมเพื่อให้เกิดซ้ำ (repetitive magic) เหตุผลช่วยสนับสนุนจากคาถาอาคมแบบนี้มีอยู่ว่า เหตุการณ์ที่ได้สังเกตเห็นว่าได้เกิดขึ้นในขณะเดียวกัน หรือดำเนินไปตามแบบเดียวกันนั้น ยังคงดำเนินไปตามแบบเดียวกันอยู่ด้วย

3. คาถาอาคมเพื่อการต่อเนื่อง (contagious magic) ในคาถาอาคมแบบนี้จะมีความเชื่อว่า สิ่งซึ่งครั้งหนึ่งได้อยู่ด้วยกันและจะต้องอยู่ด้วยกันชั่วนิรันดร์ ในเวลาต่อมาและจะมีอิทธิพลต่อกันและกัน แม้จะถูกพรากออกจากกันแล้วก็ตาม หรือว่าทรัพย์สินสมบัติส่วนตัวของบุคคลแม้จะสูญหายก็ยังคงมีความสัมพันธ์กับเขาอยู่ ดังนั้นอะไรก็ตามที่เกิดขึ้นแก่สิ่งของที่เนื่องด้วยร่างกายของบุคคลมาก่อน ย่อมกระทบกระเทือนต่อร่างกายเหนือเจ้าของเดิมได้

4. คาถาอาคมเพื่อให้เกิดตามกำลังเจตนา (power of will magic) พลังทางเวทมนตร์คาถา เชื่อว่าความมีสัมพันธ์กับพลังทางจิตของบุคคลบางคน ด้วยเหตุนี้จึงเชื่อกันว่า ถ้าบุคคลมีความเชื่ออย่างแท้จริงแล้ว เขาจะได้รับผลสำเร็จในอันที่จะบรรลุถึงสิ่งที่เขาต้องการ เช่น ถ้าบุคคลรังเกียจศัตรูอย่างมาก อาจจะใช้พลังสมาธิจิตทำลายศัตรูได้ หรือถ้าเขาคิดถึงคู่รักของเขามาก เขาอาจจะใช้พลังสมาธิเรียกความรักตอบ และความคิดถึงจากคนรักของเขาได้ ในเวทมนตร์คาถาแบบนี้มักจะมีส่วนประกอบแห่งเวทมนตร์เพื่อการเลียนแบบด้วย ซึ่งช่วยให้เกิดผลตามที่พึงประสงค์แก่บุคคล

5. คาถาอาคมเพื่อสิ่งต้องห้ามหรือแบบลบ (taboo or negative magic) คาถาอาคมแบบนี้ ไม่ใช่สิ่งที่คุณต้องทำให้ส่วนที่เกี่ยวข้องกับพลังในโลกที่ไม่มีใครรู้ แต่เกี่ยวข้องกับสิ่งที่คุณรู้และต้องการจะหลีกเลี่ยง

ภาษา (Language)

ภาษาเป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น และมีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของมนุษย์ตั้งแต่อดีตมาจนปัจจุบัน การเกิดขึ้นของภาษายังไม่มีหลักฐานปรากฏที่แน่นอน แต่มีนักวิชาการบางคนคาดว่าภาษาของมนุษย์คงจะเริ่มขึ้นพร้อมกับมนุษย์ในยุคหิน และบางคนก็คาดว่าความรู้จักใช้ภาษาของมนุษย์ คงเกิดขึ้นมาประมาณ 100,000 ปีมาแล้ว ซึ่งกับระยะที่มันสมองของมนุษย์เติบโตมาถึงขีดสุด และมนุษย์ได้สร้างวัฒนธรรมด้านต่างๆ ขึ้นมาใช้ เพื่อความอยู่รอดในธรรมชาติของตนเอง

ความหมายของภาษา

เลนสกี (Lenski, 2523 : 22) ได้กล่าวว่า ภาษาคือระบบสัญลักษณ์ ซึ่งสามารถส่งและเก็บข่าวสารต่างๆ แก่นสำคัญของภาษาก็คือ ระบบของเสียงซึ่งกำหนดความหมายไว้ เสียงเหล่านี้จะนำมาลำดับให้เกิดความหมายตามหลักไวยากรณ์ แต่ละภาษาย่อมแตกต่างกันที่หน่วยเสียงและการนำมาลำดับเป็นประโยค และการแบ่งออกเป็นหน่วยคำไม่เหมือนกัน คำบางคำในภาษาหนึ่งไม่มีคำแปลที่ตรงกันในภาษาหนึ่ง เนื่องจากมีการแบ่งสิ่งต่างๆ ในประสบการณ์ของมนุษย์ออกเป็นหน่วยคำไม่เหมือนกัน

อุทัย หิรัญโต (2526 : 127) ได้ให้ความหมายไว้ว่า ภาษาคือ สิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นใช้เป็นสัญลักษณ์เพื่อให้ผู้ที่ต้องการติดต่อด้วยเข้าใจโดยใช้เสียงที่พูด หรือลายลักษณ์อักษรที่มีความหมายตามที่ตกลงรับรู้กัน เมื่อได้ยินหรืออ่านแล้ว ก็จะรับรู้และเข้าใจกัน ภาษาต้องมีพร้อมด้วยองค์สองคือ

1. เสียงพูด ที่นึกไว้แล้วพูดออกมา แต่เสียงที่หลุดออกมาเพราะด้วยมีอารมณ์สะท้อน ไม่ใช่เสียงพูดตามความหมายนี้
2. ความหมายซึ่งผู้พูดและผู้ฟังหรือผู้ได้ยินเข้าใจตรงกัน คือ ฟังออกและผู้ฟังต้องพูดตอบโต้ตอบ เสียงพูดเรียกว่าอาการภายนอก เพราะปรากฏเป็นเสียงออกมา ส่วนความหมายเรียกว่าอาการภายใน เพราะเป็นเรื่องในใจ ลักษณะสองประการนี้ย่อมมีความสัมพันธ์กันและแยกออกจากกันหาได้ไม่

ภาษา หมายถึง ระบบสื่อสารที่มนุษย์ใช้เสียงพูดของมนุษย์เองเป็นสื่อ ภาษาเหล่านี้บางภาษานอกจากจะใช้เสียงเป็นสื่อแล้ว ยังใช้ตัวอักษรหรือตัวสัญลักษณ์เป็นสื่อแทนได้อีกด้วย กล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือ บางภาษามีภาษาเขียนด้วย (นิทรรศการสัญจรฉลอง 700 ปี ลายสื่อไทย, 2520 : 2 – 3)

จากคำอธิบายดังกล่าวข้างต้น พอสรุปได้ว่า ภาษา หมายถึง สัญลักษณ์อย่างหนึ่ง ที่มนุษย์ได้สร้างหรือกำหนดขึ้น เพื่อการถ่ายทอดความรู้ความเข้าใจ ความหมายหรือความต้องการต่อกันและกัน โดยใช้เสียงพูดหรือลายลักษณ์อักษรเป็นสื่อ

ลักษณะของภาษา

สำรอง กาญจน์จารุ (2527 : 38 – 40) กล่าวว่า ถ้ามองในแง่ของการสื่อความหมาย คือ การติดต่อสื่อสาร เราก็ไม่น่าจะกล่าวได้อย่างเต็มปากเต็มคำว่า มนุษย์แตกต่างจากสัตว์ตรงที่มีภาษาใช้สื่อความหมายกันได้ เพราะว่าสัตว์ทั้งหลายก็สามารถสื่อความหมายกันได้โดยไม่ต้องใช้ภาษา เช่น ผึ้งใช้การไต่วนเวียนไปมาบนรัง เป็นรูปล้อจักรยานบิด หรือที่ทางภาษาศาสตร์เรียกว่า รำเคียว (the sickle dance) เพื่อบอกให้ผึ้งตัวอื่นๆ รู้ว่ามีแหล่งอาหารอยู่ห่างจากรวงออกไปราว 20 – 60 ฟุต หรือไต่เป็นรูปวงกลม แล้วไต่ผ่าวงกลมเป็นรูปงูเลื้อย เพื่อบอกระยะทางให้เพื่อนรู้ว่าแหล่งอาหารอยู่ไกลแค่ไหน ลักษณะการไต่อย่างนี้ ทางภาษาศาสตร์เรียกว่า รำกระดิกหาง (the tail – wagging) นอกจากผึ้งแล้ว สัตว์อื่นๆ เช่น สุนัข ลิงชิมแปนซี นกแก้ว นกขุนทอง เป็นต้น ก็สามารถไต่ระบบการสื่อความหมายกันได้

ความจริงคำพูดแต่ละคำของมนุษย์นั้น มีความหมายในตัวเองโดยเฉพาะ ไม่ว่าจะเอาไปวางไว้อย่างไร ในประโยคความหมายนั้นก็ยังคงอยู่เช่นเดิม แม้ว่าเมื่อรวมกับคนอื่น ความหมายอาจจะเปลี่ยนไปบ้างก็ตาม แต่เมื่อแยกศัพท์ออกมาแต่ละตัวแล้ว ความหมายเฉพาะตัวก็จะอยู่เหมือนเดิม คุณสมบัติเช่นนี้เป็นคุณสมบัติอย่างหนึ่งของภาษามนุษย์ เรียกว่า "ความเป็นเอกเทศ" (discreteness) ของเสียง ซึ่งมีความหมายสมบูรณ์ในตัวเอง กล่าวสั้นๆ ก็คือ ภาษามนุษย์คือระบบความสัมพันธ์ระหว่างเสียงกับความหมาย คุณสมบัติข้อนี้เองที่ทำให้มนุษย์แตกต่างจากสัตว์

นักภาษาศาสตร์ ชูเซต ฮาเอน เอลกิน แห่งมหาวิทยาลัยซานดิเอโก สหรัฐอเมริกา ได้กล่าวสรุปว่า ภาษามนุษย์ทุกๆ ภาษาจะมีลักษณะใหญ่ๆ อย่างใดอย่างหนึ่ง ในสิบอย่างต่อไปนี้

1. ภาษา (ยกเว้น ภาษาสัญลักษณ์) ประกอบด้วยเสียงที่มีความหมายสมบูรณ์ในตัวเอง
2. เสียงที่มีความหมายสมบูรณ์ในภาษามนุษย์จะมีประมาณ 10 – 70 เสียง
3. ภาษามนุษย์จะมีทั้งเสียงสระ เสียงพยัญชนะ สำหรับจำนวนสระนั้นอย่างน้อยจะมีสองตัว
4. ภาษาต้องมีวิธีสร้างคำบอกเล่า คำถาม คำสั่งและคำอุทาน
5. ภาษาต้องมีวิธีสร้างประโยคปฏิเสธ
6. ภาษาต้องมีคำซึ่งเป็นได้ทั้งคำนามและคำกริยา
7. ภาษาจะมีคำบ่งความสัมพันธ์แห่งการกระทำระหว่างคำนามและกริยา

8. ภาษาต้องมีคำบ่งกาล และลักษณะของคำกริยา
9. ภาษาต้องมีปรากฏการณ์ทางไวยากรณ์ ซึ่งอนุญาตให้มีการละข้อความต่างๆ ของประโยคได้ รวมทั้งกฎซึ่งอนุญาตให้มีการโยกย้ายสับเปลี่ยนข้อความต่างๆ ได้อีกด้วย
10. ภาษามนุษย์ต้องมีวิธีรวมประโยคเล็กเป็นประโยคใหญ่ อย่างน้อยสองวิธี (วิธีหนึ่งเรียกว่า การรวมหรือการเชื่อมด้วยคำเชื่อมต่างๆ อีกวิธีหนึ่งเรียกว่า การซ้อนหรือการสร้าง เป็นประโยคซ้อนหรือเลขใน)

คติชาวบ้าน (Folklore)

ความหมายของคติชาวบ้าน

มีผู้ให้ความหมายของคติชาวบ้านไว้ดังนี้

พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา อังกฤษ – ไทย (2524 : 153) ให้ความหมายไว้ว่า ความเชื่อเรื่องเทพนิยาย เรื่องนิยาย หรือประเพณี ที่ยังเหลือรอดมา รวมเรียกว่า เป็นความรู้หรือปัญญาแบบชาวบ้าน ซึ่งหมายถึงชนแบบดั้งเดิมก็ได้ คนทั่วไปที่ด้อยการศึกษาก็ได้ หรือหมายถึงมวลชนส่วนใหญ่ในสังคมก็ได้ คติชาวบ้านปรากฏในเรื่องที่เล่าสืบต่อกันมาเป็น ประเพณี เช่น เรื่องนิยาย เพลงร้อง คำสวด และสุภาษิตต่างๆ ของชาวบ้านที่มีได้เขียนไว้ เป็นลายลักษณ์อักษร

อุทัย หิรัญโต (2526 : 9) ได้ให้ความหมายของคติชาวบ้านว่า คติชาวบ้าน หมายถึง ความเชื่อในวรรณคดีเก่าๆ ที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษร ส่วนมากปรากฏในรูปของ นิยาย เทพนิยาย เพลง และสุภาษิต คติชาวบ้านที่ปรากฏอยู่ในเรื่องต่างๆ มักจะเป็นเรื่องที่เล่าสืบกันมาโดยมิได้เขียนไว้เป็นลายลักษณ์อักษร เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับแม่โพสพ แม่พระธรณี เป็นต้น

ผ่องพันธุ์ มณีรัตน์ (2525 : 11) ได้ให้ความหมายของคติชาวบ้านไว้ดังนี้

1. คติชาวบ้าน หมายถึง ความรู้ในด้านต่างๆ ของชาวบ้าน เช่น ขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเชื่อ นิทานประเภทต่างๆ พิธีกรรม สุภาษิต เพลง คำพังเพย ฯลฯ
2. คติชาวบ้าน เป็นความรู้ที่แพร่หลายทั่วไป ที่ชาวบ้านสั่งสมกันมานานจาก ประสบการณ์ การเรียนรู้สืบทอดต่อๆ กันมาหลายชั่วอายุคน ในฐานะที่เป็นความรู้ธรรมดาๆ แตกต่างจากความรู้ทางวิทยาศาสตร์
3. คติชาวบ้าน มักใช้ภาษาพูดเป็นวิธีถ่ายทอด

พอสรุปได้ว่า คติชาวบ้าน หมายถึง ความรู้ต่างๆ ที่ชาวบ้านยอมรับและสั่งสมกัน มาจากประสบการณ์ที่ไม่มีลายลักษณ์อักษร ซึ่งปรากฏอยู่ในรูปของ นิยาย นิทาน คำสวด สุภาษิต เพลง คำพังเพย ประเพณี ความเชื่อ

ประเภทของคติชาวบ้าน

มีผู้รู้ได้แบ่งประเภทของคติชาวบ้านออกไปได้หลายๆ อย่าง เช่น เป็นนิทาน เป็นเทพนิยาย เป็นตำนาน เป็นเพลงชาวบ้าน เป็นต้น คติชาวบ้านอาจจะแบ่งออกเป็นดังนี้

1. นิทานชาวบ้าน นิทานชาวบ้านแบ่งออกตามลักษณะใหญ่ๆ ได้ 5 ประเภท คือ (วันเนาวิ ยูเต็น, 2524 : 109 – 112)

1.1 นิทานปรัมปรา (fairy tale) คำว่าปรัมปราบอกให้ทราบว่า เป็นเรื่องเก่าแก่ที่เล่าสืบต่อกันมา เรื่องประเภทนี้จึงมักจะขึ้นต้นด้วยคำว่า “กาลครั้งหนึ่งนานมาแล้ว ยังมี... หรือที่ว่า “One upon a time...” การกล่าวเช่นนี้ไม่บ่งชี้ว่าเมื่อไร รู้กันแต่เพียงว่า “นานมาแล้ว” เท่านั้น นอกจากนี้ยังไม่ระบุสถานที่แน่นอน จึงมักจะเป็นเพียง “ยังมีเมืองเมืองหนึ่ง” และถึงแม้ระบุชื่อเมืองก็เป็นเมืองสมมติ ตัวละครที่อยู่ในท้องเรื่องจะเป็นตัวสมมติ ที่ตัวเอกต้องเป็นคนดี มีลักษณะที่เป็นแบบอย่างอันดีงามประการใดประการหนึ่ง ส่วนมากจะเป็นผู้มั่งคั่ง หรือได้รับการแต่งตั้งให้สูงส่งภายหลัง การจบของนิทานประเภทนี้จึงอยู่ในลักษณะที่เรียกว่า happy ending เสมอ ถือเป็นแบบฉบับของวรรณกรรมในสมัยก่อน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจบของเรื่องที่อยู่ในลักษณะที่เรียกกันว่า “Deus Ex Machina”

1.2 นิทานท้องถิ่น (legend) เป็นนิทานที่มีลักษณะคล้ายกับนิทานปรัมปรา แต่มีลักษณะที่สั้นกว่า ไม่ต้องใช้เวลาเล่านาน เรื่องราวที่เล่าจะเกี่ยวข้องกับแต่ละท้องถิ่นและเชื่อกันด้วยว่าเกิดขึ้นจริง แต่อยู่ในลักษณะตำนานที่เล่าสืบต่อกันมาและประการสำคัญก็คือว่า ตัวผู้เล่าที่เป็นต้นตอไม่ได้เพียงแต่ “เล่ากันว่า...” เรื่องที่เล่าจะมีเค้าโครงที่ชวนให้เชื่อแต่เป็นเรื่องที่เหลือเชื่อ พิสูจน์ไม่ได้ แต่ก็เชื่อถือกัน อะไรเหล่านี้เป็นต้น นิทานท้องถิ่นนี้แยกย่อยๆ ได้หลายลักษณะ เช่น

1.2.1 นิทานเกี่ยวกับประวัติสถานที่ นิทานประเภทนี้มีอยู่มากมายเหลือเกิน เกือบทุกตำบลทุกหมู่บ้านหรือทุกจังหวัด ย่อมมีนิทานที่เล่าเกี่ยวกับความเป็นมาของสถานที่ต่างๆ ในทำนองตำนานค่อนข้างจะเป็นสิ่งเหลือเชื่อ แต่ก็เล่ากันในทำนองที่น่าเชื่อถือ และเป็นที่ยึดถือกันอย่างจริงจัง ตัวอย่างนิทานทำนองนี้ก็มีเรื่อง เกาะหนู เกาะแมว เขาน้อย เขาตัวกว่น ที่จังหวัดสงขลา ตำนานเรื่องตำบลสุสมิแลในจังหวัดปัตตานี หรือเรื่องเขาอกทะลุ ในจังหวัดพัทลุง เขาพิงกันในจังหวัดพังงา นิทานประเภทนี้มีมากจริงๆ ในนิทานชาวบ้าน

1.2.2 นิทานเกี่ยวกับบรรพบุรุษ บุคคลสำคัญ หรือวิญญูณประจำท้องถิ่น บุคคลสำคัญๆ ต่างๆ รวมไปถึงจนกระทั่งวิญญูณที่คุ้มครองรักษาหรือที่มีชื่อเสียง การเล่านิทานประเภทนี้ นอกจากจะได้รับความสนุกสนานในเรื่องราวที่เกิดขึ้นแล้ว ยังคำนึงถึงการที่ต้องให้

ความเคารพนับถือ เพราะบุคคลเหล่านี้เปรียบเสมือนหนึ่งตัวแทนของคนในตำบลก็ได้ บางทีก็เพื่อให้ผู้นุชนได้ปฏิบัติตามเยี่ยงที่นิยม หรือละเว้นการปฏิบัติตามข้อห้ามก็มี ตัวอย่างของนิทานประเภทนี้ เช่น เรื่องหลวงพ่อดวดเหยียบน้ำทะเลจืด เรื่องเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวของจังหวัดปัตตานี

1.2.3 นิทานเกี่ยวกับความเชื่อ เคล็ดลับ โขกลาง เครื่องราง นิทานประเภทนี้เกิดจากความเชื่อถือ หรือขนบธรรมเนียมประเพณีของแต่ละท้องถิ่น รวมทั้งความรู้ทางไสยศาสตร์ เวทมนตร์ คาถาอาคม และอิทธิพลของศาสนาในแต่ละท้องถิ่น ตัวอย่างนิทานประเภทนี้ ได้แก่ เรื่องการนับถือโตะตาหยงของชาวเหมืองแร่ของชาวภาคใต้ ตำนานการห้ามนำน้ำส้มสายชูเข้าไปยังเมืองลพบุรี

1.2.4 นิทานเกี่ยวกับขุมทรัพย์ ลายแทง เป็นเรื่องเกี่ยวกับสถานที่เหมือนกัน แต่เล่าในทำนองเกี่ยวกับขุมทรัพย์ที่ฝังหรือซ่อนไว้ เกี่ยวกับลายแทงต่างๆ ทั้งหาทรัพย์สมบัติ ยาอายุวัฒนะ หรือปัญหาซ่อนเงื่อนต่างๆ ตัวอย่างนิทานประเภทนี้ ได้แก่ เรื่องปู่โสมเฝ้าทรัพย์ เรื่องเก้าแสงเก้าแสน ที่จังหวัดสงขลา

1.3 นิทานเรื่องสัตว์ (animal tale) นิทานประเภทนี้เป็นเรื่องที่สัตว์พูดได้ สัตว์เป็นตัวละคร เป็นตัวแทนของมนุษย์และการกระทำต่างๆ ที่ประสงค์จะให้เห็นสัตว์ที่ปรากฏในท้องเรื่อง จะเห็นถึงลักษณะต่างๆ ส่วนมากจะไม่อยู่ในลักษณะที่สอนใจหรือเป็นคติให้เกิดแนวความคิด การเอาเยี่ยงอย่างหรือไม่

1.4 นิทานชวนหัว (jest) นิทานชาวบ้านประเภทนี้ บางทีเป็นที่มาของตลาด การละเล่นพื้นเมืองทางใต้เอง หนึ่งตะลุง หรือมโนห์ราก็มักนำไปผูกเรื่องชวนหัวอยู่เสมอ ตัวตลกของหนึ่งตะลุงบางตัวก็กล่าวว่า มีที่มาจากบุคคลบางคน จากแต่ละตำบลก็มี เช่น “สะหม้อ” กล่าวว่ามาจากตำบลสะกอม ในจังหวัดสงขลา หรือนุ้ยเท่ง ก็มีตำนานที่มาและมีเรื่องชวนขันจากแต่ละหมู่บ้าน ที่ผูกเป็นเรื่องเล่าได้ บางทีจะเห็นว่าตัวเอกของเรื่องไม่ใช่คนฉลาดเลย แต่มีเหตุบังเอิญให้ได้รับผลสำเร็จในการกระทำต่างๆ เท่านั้น ตัวอย่างนิทานประเภทนี้ เช่น เรื่องศรีธนญชัย เป็นต้น

1.5 เทพนิยาย (myth) นิทานแบบนี้เป็นเรื่องเกี่ยวกับนางฟ้า เทวดาหรือแม่ผด โดยเฉพาะมีมากทั้งในนิทานต่างประเทศและของไทยเราเอง การต่อสู้ระหว่างสุริยเทพกับพญางูของกรีก การเล่าเรื่องราวตำนานของเทพต่างๆ ไม่ว่าจะในวรรณคดีกรีก หรือสันสกฤตไทย เรื่องราวของท้าวมหาสงครามต์ เรื่องราวของพระอินทร์ ฯลฯ ก็จัดเข้าในลักษณะนี้ทั้งสิ้น

2. เพลงชาวบ้าน (folk songs) คือเพลงของชาวบ้านในท้องถิ่นต่างๆ ซึ่งแต่ละท้องถิ่นก็ประดิษฐ์แบบแผนการร้องไปตามความนิยม และสำเนียงพูดที่แตกต่างกันไป เพลงประเภทนี้มักนิยมร้องกันในเทศกาล หรือเวลามีงานชุมนุมผู้คนในหมู่บ้านเพื่อร่วมกันรื่นเริงกัน ลักษณะทั่วไปของเพลงชาวบ้าน คือ มีความเรียบง่ายทั้งในการเลือกใช้ถ้อยคำ และการร้อง การเล่น แต่ก็มีความเรียบง่ายที่สมบูรณ์และงดงามอยู่ในตัว มีความคล้ายคลึงกันในด้าน

เนื้อหา ลำดับเรื่อง การใช้ถ้อยคำและวิธีร้อยกรอง นอกจากนี้ยังมุ่งเน้นความสนุกสนานเป็นสำคัญ ความสนุกสนาน ของเพลงพื้นบ้าน อาจออกมาในรูปของการใช้คำสองแง่สองมุม และการละเว้นจากเรื่องที่เป็นความทุกข์มากมาย เช่น เพลงกล่อมเด็ก ซึ่งมีทั้งประเภทแสดงความรักของพ่อแม่ที่มีต่อลูก เกี่ยวกับสัตว์เกี่ยวกับธรรมชาติ เกี่ยวกับค่านิยมของสังคม เสียดสี ล้อเลียน และเพลงประกอบการเล่น เป็นต้น (ทัศนีย์ ทานตวนิช, 2525 : 159)

3. คำกล่าว (folk says) คำกล่าวของชาวบ้าน เป็นถ้อยคำที่ชาวบ้านกล่าวกันอยู่เป็นประจำในรูปของสำนวน สุภาษิต คำพังเพย คำให้พร คำคำ บทคำขวัญ บทเพลง และคำกล่าวในโอกาสพิเศษ

4. ปริศนาคำทาย (folk riddle) คือข้อความที่เป็นปัญหา ซึ่งเกิดจากความต้องการลองภูมิปัญญาซึ่งกันและกัน ข้อความที่เป็นปัญหานี้จะไม่ถามตรงๆ แต่จะใช้วิธีผูกปริศนาอย่างแยบยล เพื่อให้ผู้ถูกถามเกิดความสงสัย ไขว้เขว เป็นผลให้ขบปัญหาอย่างรอบคอบและลึกซึ้ง ส่วนใหญ่สิ่งที่น่าสนใจมานั้นมักเป็นสิ่งที่พบเห็นอยู่ในชีวิตประจำวัน เป็นสิ่งของหรือเรื่องราวใกล้ตัว ดังนั้น การศึกษาปริศนาจึงช่วยให้เข้าใจความคิด บุคลิกภาพ และเชาวน์ปัญญาของกลุ่มชน ตลอดจนสภาพสังคม ค่านิยมและทรัพยากรในท้องถิ่นได้อย่างดี

5. ความเชื่อ (beliefs) เป็นสิ่งที่เกี่ยวกับวงจรชีวิตของการเกิด การตาย โชคลาง ความฝัน จุดไสยศาสตร์ ลักษณะความดีชั่ว สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ผีศาจ นางไม้ เกล็ดการแก้เคล็ด มงคลและอัปมงคล จำนวนนับตัวเลข ปรากรกฎการณ์ธรรมชาติ ยากกลางบ้าน นรก สวรรค์ ชาติภพ อาชีพ และอื่นๆ

ประโยชน์ของคติชาวบ้าน

คติชาวบ้านยังเป็นเรื่องที่ชาวบ้านหรือชุมชนในสังคมนั้นๆ ได้บอกเล่าสืบๆ กันมา มีหลายอรรถรส เมื่อกกล่าวถึงประโยชน์ที่จะพึงได้รับ มีดังนี้ (อมรา พงษ์ปัญญา, 2518 : 2 – 4, ผ่องพันธุ์ มณีรัตน์, 2525 : 100 – 110)

1. เป็นเครื่องส่งเสริมความเข้าใจอันดีต่อกัน แม้ว่าคติชาวบ้านจะเป็นผลลัพธ์จากอดีต แต่ก็ยังเป็นกระบอกเสียงของปัจจุบัน ที่จะช่วยส่งเสริมความเข้าใจอันดีต่อกันระหว่างคนต่างถิ่นในประเทศเดียวกัน ให้เข้าใจว่าแต่ละถิ่น คนมีนิสัย ความเป็นอยู่ ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีแตกต่างออกไปนั้นเพราะอะไร

2. ทำให้เห็นสิ่งดีงามในท้องถิ่นของตน ว่าที่ตนเองอยู่ก็มีอะไรดีที่น่าภาคภูมิใจ แต่มิได้หมายความว่าให้หลงถิ่นของตนแล้วดูถูกถิ่นอื่น เพราะแต่ละถิ่นต่างก็มีศิลปะและสมบัติอันดีงามของตนทั้งสิ้น

3. ประโยชน์ทางการศึกษาจะช่วยให้ศิษย์วิชาอื่นได้กว้างขวางยิ่งขึ้น เช่น ประวัติศาสตร์ ภาษาศาสตร์ มานุษยวิทยา วรรณคดี เป็นต้น และใช้เป็นเครื่องยืนยันหรืออ้างอิงถึงบางเรื่องที่เกี่ยวข้องได้ด้วย

4. ได้รับความเพลิดเพลินในการศึกษา เช่น นิทานพื้นเมือง เพลงกล่อมเด็ก ศิลปะการแสดงในแต่ละถิ่น ปรีศนา เป็นต้น นอกจากนี้ผู้สนใจอาจนำนิทานพื้นเมืองไปแต่งเป็นนิยายหรือนิทานคำกลอนต่อไปได้อีก เป็นการสืบต่อมรดกไปในทางที่ดีงาม
5. ใช้เป็นเครื่องสั่งสอนและอบรม ทั้งตนเองและผู้มีอายุเยาว์กว่า จากภาษิตชาวบ้านหรือนิทานชาวบ้าน เป็นต้น
6. สำหรับผู้ที่เป็นครู อาจนำคติชาวบ้านไปสอดแทรกในวิชาต่างๆ เช่น วิทยาศาสตร์ สังคมศึกษา ภาษาศาสตร์ วรรณกรรม พลศึกษา ดนตรี นาฏศิลป์ และคณิตศาสตร์ ฯลฯ
7. เป็นการช่วยอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีของท้องถิ่นให้คงอยู่ เพื่อความมั่นคงของประเทศชาติ ทั้งยังเป็นเครื่องให้บุคคลได้ระลึกถึงชาติกำเนิดของตนได้ไม่มากนักน้อย ว่าเป็นคนมีอดีตมาแล้วมนาน ไม่ขาดแคลน เพราะที่ไม่มีอดีตก็คือผู้เป็นเด็กอยู่เสมอ
8. คติชาวบ้านช่วยให้อารมณ์เก็บกดและคับข้องใจของชาวบ้านคลี่คลายไป
9. คติชาวบ้านช่วยให้วัฒนธรรมเข้มแข็งขึ้น ทำให้วัฒนธรรมของสังคมดำเนินไปอย่างถูกต้อง เมื่อชาวบ้านเกิดความสงสัยในการปฏิบัติทางพิธีกรรม การจัดระเบียบสังคม
10. คติชาวบ้านทำหน้าที่ให้การศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมที่ไม่รู้หนังสือ
11. คติชาวบ้านทำหน้าที่รักษาแบบแผนพฤติกรรม ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันแล้วในสังคม เพราะบางประเภทมีความสำคัญในฐานะที่เป็นกลไกสร้างความกดดัน และการควบคุมทางสังคมโดยการควบคุมบุคคลที่พยายามประพฤติตนเบี่ยงเบนไปจากบรรทัดฐานทางสังคม